

IDI KALMAN KEN ITA

YESTERDAY AND TODAY

GUMIL-HAWAII

IDI KALMAN KEN ITA

(Yesterday and Today)

Pablaak

(Published by)

GUMIL — HAWAII

Gunglo Dagiti Mannurat nga Ilokano iti Hawaii

(Assn. of Ilokano writers in Hawaii)

Honolulu, Hawaii

1976

INEDIT

(Edited by)

Pacita Cabulera Saludes

Pondador ken Presidente ti GUMIL-Hawaii

COPYRIGHT 1976

by

GUMIL — HAWAII

THIRD ANTHOLOGY OF GUMIL - HAWAII

1975 — 1976

SALAYSAY — ILUKO

(Articles) — **ENGLISH**

MAFERSON PRINTING PRESS

QUEZON CITY, PHILIPPINES

*
DAGITI LINAONNA
(TABLE OF CONTENTS)

M E N S A H E

Gov. ti Hawaii — George Ariyoshi	I
Mayor City And Country of Hon. — Frank Fasi	II
Consul General — Vicente Romero	III
Fil. Rep. of Hawaii (ex opisio) Atty. Peter Aduja	IV
U F C H President — Gene Albano	V
O F C C President — Mel C. Agag, Jr.	VI

ILUKO SEKSION

Foreword	I
by Rev. Juan Dahilig	
Pakauna — ni Pacita Cabulera Saludes	2-3
Awis Kadagiti Mannurat a Filipino	
ni Rev. David D. Saludes	4-7
Dagiti Filipinos Ditoy Hawaii	
ni Felipe Madarang	8-10
Napasasamak Kadagiti Filipinos iti Hawaii	
ni Felipe Madarang	11-14
Ti Pamilia — ni Lina C. Saludes	15
a. Agtutubo	17
b. Naestadoan	19
c. Nataengan	20-22
Tapno Tumanorda a Responsible	
ni Amado Yoro	23-26
Napaliw ko, Nakitak, Nakairamanak	
ni Ines Cayaban	27-37
Tungal Padas, Maysa a tukad	
ni Arnold Baxa	38-41
Umona a Filipino a Mayor ti America	
ni Catalino Suero	42-45

E N G L I S H

Dinto Malipatan Dagiti Padas ken Pasamak ni Rev. Juan Dahilig	46-51
Umona a Radio Station ti America ni Aurora Manayan	52
Ti Paraiso ken ni Hawayano Filipino	53-59
Dagiti nagballigi a Filipino iti Hawaii Pacita Cabulera Saludes	60-65
Dagiti Nagsurat	67-70

Editors Remarks; Our Very Own Image	71-74
Some Problems Affecting the Filipinos in Hawaii	
by Pacita Cabulera Saludes	75
a. Conflict	76
b. Broken Families	77
c. Traits	78-80
State Council of Philippine Heritage	
by Pacita Cabulera Saludes	81
The Three Powerful Terms	
by Pacita Cabulera Saludes	82-83
Language, Literacy, Linguistics, Law and Gumil	
by Michael Forman	84-89
Gumil - Hawaii By Melchor C. Agag, Jr.	90-93
The Hawaii Bilingual/Bicultural Education Program	
by Aida Ramiscal	94-95
A Salute to GUMIL-Hawaii	
by Saturnino G. Rafada, Jr. D.P.I. Philippines	96-98
Pictorials	99-106
The UFCH; A Vision Realized	*
by Mel Agag, Jr.	107-114
The Different Filipino Organizations	115-118
Brief History of Dingras	
by Chito Pena Camonayan	119-120
Why are We in Hawaii	121-125
Objective of G.H.	126
The Editor — by Rev. Juan F. Dahilig	127-129

EXECUTIVE CHAMBERS
HONOLULU

GEORGE R. ARYO
GOVERNOR

MESSAGE FROM THE GOVERNOR
GUMIL-HAWAII, THIRD ANTHOLOGY

1975

It is with the greatest pleasure that I extend my best wishes to the officers and members of Gumil-Hawaii on the occasion of the publication of their anthology of the writings of authors who write in the Ilocano dialect.

Our unique society of Hawaii is made up of many people who have their origin in the nations of the Pacific Basin, and those who speak and read Ilocano make up a very substantial segment. We are indebted to the Ilocano writers for their output helps to perpetuate their culture and to provide a basis for further research and sociological studies. They are to some extent writers of the kind of informal history that helps us insure that future generations will know the achievements of their ancestors and to give our children and their children pride in their origins.

I am delighted to know that Gumil-Hawaii continues to publish anthologies, and I am sure this third book will be a valuable volume in our society's constant search to establish our identity. I hope other ethnic groups may take the work of Gumil-Hawaii as an inspiration and example.

George R. Arvo

November 10, 1975

MESSAGE

Hawaii is an inspiration for many types of literary works, an example of which is the annual book of anthology published by Gumil-Hawaii.

I am pleased that a third edition of the anthology is being printed. The book is unique in that it consists of writings exclusively in the Ilocano dialect of the Filipino language and are by Ilocano writers of our community.

I congratulate Pacts Saludea, president of Gumil-Hawaii, and the members for undertaking this worthwhile project which encourages Ilocano writers by providing an opportunity to have their works published and recognized.

May the new edition be another valuable addition to Hawaii's literary output and give pleasure to all its readers.

Aloha and Mabuhay.

FIRDAUS F. FASI, Mayor
City and County of Honolulu

ADDRESS OFFICIAL COMMUNICATIONS TO
THE PHILIPPINE CONSUL GENERAL
8245 PALI HIGHWAY
HONOLULU, HAWAII 96817

ANG PÁLINGKURANG PANLABÁS NG PILIPINAS
(THE FOREIGN SERVICE OF THE PHILIPPINES)

KONSULADO HENERÁL NG PILIPINAS
(PHILIPPINE CONSULATE GENERAL)
HONOLULU, HAWAII

M E S S A G E

When I first assumed the position of Philippine Consul General in Hawaii in December 1972, I was surprised at the great number of organizations into which the Filipinos grouped themselves - almost every small town in the Philippines that has produced an immigrant in Hawaii has an association named after it. However, I am happy to note that, on the whole, the Filipino identity continues to be preserved and perpetuated in these organizations. Hopefully, under a strong leadership, a unity of purpose will be achieved which will inevitably catapult the Filipino to the top of the ladders of accomplishments in their adopted country.

The Filipino mind as exemplified by our national hero, Dr. Jose Rizal, is capable of shining among the intellectuals of other races. I daresay that GUMIL-HAWAII with its anthology is moving towards that direction.

Aloha and Mabuhay to GUMIL-HAWAII.

VICENTE ROMERO
Consul General

15 August 1975

PETER A. ADUJA

Attorney at Law

116 UNION MALL, SUITE 204
HONOLULU, HAWAII 96813
TELEPHONE 536-1292

November 11, 1975

Mrs. Pacita C. Saludes, President,
GUMIL-HAWAII
Honolulu, Hawaii

Dear Mrs. Saludes:

CONGRATULATIONS to GUMIL-HAWAII !
This third edition of Ilocano anthology
written by the members of your organization will
be a book that will be cherished and studied by
future writers and readers.

You have proven again that GUMIL-HAWAII
is a "DOER" and the Filipino community is proud
of you.

Sincerely yours,

PETER A. ADUJA

IV

UNITED FILIPINO COUNCIL OF HAWAII

3246 Ala Lualaba St.
Honolulu, HI 96818

GENE A. ALBANO
PRESIDENT
ANTONIO ABRAMANO
VICE PRESIDENT
GREG ACSON
SECRETARY
JOHN ARTADON
TREASURER
REYNANTE TAGORDA
AUDITOR

MESSAGE

It is my pleasure to congratulate GUMIL-HAWAII
for continuing its worthy project of developing the
writing talent and skill of the members through the
publication of the book of anthology. This kind of
project in addition to other literary and dramatic
activities does not only contribute to their personal
development but also contribute to the betterment of
the community.

The leadership of GUMIL-HAWAII under the energetic
and able guidance of its president, Mrs. Pacita C.
Saludes is commended for making this organization an
avenue of learning and a vehicle of enhancing the image
and prestige of the Filipinos abroad.

LONG LIVE GUMIL-HAWAII!!!

V

FOREWORD

True to its purpose and reason for being, which is to promote the development of Ilocano writing in the Filipino community of the 50th State, GUMIL-HAWAII has urged the production of literary works on any subject as its 1976 annual publication. Hence, this volume taking the form of a miscellany. It was hoped this format would afford potential authors liberal outlets for expression of the yearnings of the human heart and its mental resources. By this concept an image of a cross-section of the community should be made known. The net gain from this effort would be a worthwhile knowledge of one's neighbors, and a better understanding of our culture within a multi-cultural environment becomes an enduring contribution toward the attainment of a more peaceful world.

To all who gave their time toward making this volume a reality, our most profound gratitude. To those behind the scene whose faith in the validity of the place of the Ilocano dialect in the web of communication media, we proudly offer our respect and love. Leading this host of personalities is Mrs. Pacita C. Saludes. Her cheerful, patient and diligent dedication to the cause of GUMIL-HAWAII belie the personal sacrifices she and her family make. Foregoing the lures of luxury and comfort above and beyond the limit of life's necessities, she orders her priorities so that the cultural values of GUMIL-HAWAII take a high and important place in her life. We gratefully recognize and support her exemplary devotion to a cause in the face of seeming insurmountable odds.

JUAN F. DAHILIG
Member, Board of Advisors.

OAHU FILIPINO COMMUNITY COUNCIL

(Member Council of 11 Cities, Organizations in Oahu)
Honolulu, Hawaii

December 15, 1975

Mrs. Pacita C. Saludes
President & Founder
GUMIL-Hawaii
1358 Waianae Street
Honolulu, Hawaii 96818

Dear Mrs. Saludes:

In behalf of the Oahu Filipino Community Council I wish to extend my felicitations and congratulations to GUMIL-Hawaii on the publication of its 3rd annual anthology. The gigantic task of putting out these literary publications is by no means any joke. It entails hard work and demands a lot of sacrifice, patience and perseverance. Indeed, the enthusiasm you have shown, coupled with the dedication you have set are exemplary of what a true leader you've been as President ever since the organization's inception in January 1971!

May I add that having been one of the 14 founding members of GUMIL-Hawaii is an honor and a privilege, and I am very proud about our achievements and accomplishments over so short a time!

Again--sincerest congratulations, and more power to you and to all members of GUMIL-Hawaii!

Very sincerely,

Meichor C. Agab, Sr.
Meichor C. Agab, Sr.
President

"PROGRESS THROUGH INVOLVEMENT"

1975 1976

OFFICERS

MEICHOR C. AGAB, SR.
President
HAILO B. PARAYAO
Vice President
FRANCIS TAMON
Secretary
VICTOR Q. DECELANAN
Treasurer
FELIX P. MORIANO
Auditor

STANDING COMMITTEES

MARIA JOSEFAN M. MENDOZA
Records Management
MARCELO M. ALLANCO
Gifts

HILTO DELA CRUZ
Community Relations

FRED ANSPEI
Contributions & My Love

EPHRAIM LARA
Culture & Heritage

INES Y. CAVARAN
Health & Social Welfare

EDMUND CATARAN
Arts & Crafts

GOTO P. CAMONAYAN
Newspaper

RAYMOND BARTOLOME
Publicity & Public Relations

SHARIF KILIKIA
Sports

F. PHEL A. WARD
Student Affairs

OLENTE C. ANNO
Prisoners Affairs

EDUARDO P. TELANAN
Music & Dance

SPECIAL COMMITTEES

PAZITA C. SALUDES
International Program

CONDOMINIO ANG ABAY, JR.
Employment

YORAHAYDA V. BALLETA
Bibleman

EDRINCARION M. BLANCO, MCA. Ly
Photography

DAVID D. YALUDEZ
Sports & Recreation

MAURICE KELLY SALVE
Lab. Force on Education

MARLENE BERNARDI
Telephone

ADVISORS

ATTY. BENJAMIN CAYETANO
Legal Advisor

PAKAUNA

Innem a tawen nanipud nabukel ti GUMIL-HAWAII (Gunglo Dagiti Mannurat nga Ilokano iti Hawii idi Enero 16, 1971 agingga ita 1976. Awan ti kanito a pinalabas dagiti Mannurat tapno inda tun-oyen dagiti nabalitokan a gandat ti gunglo. (See objectives)

Maysa kadagiti kapatgan isu ti panagimaldit kadagiti sinurat maipapan kadagiti Filipinos ditoy Hawaii. Umona a libro - 1974 "Dagiti Pagwadan a Filipinos iti Hawaii." Maikadua "Dandaniw". Maikatlo daytoy, isu ti pakaummongan dagiti nagduduma a pakasaritaan a sinurat dagiti mannurat (Authors) manipud kadagiti makitada, mangngeg, padas ken paliiwda.

Iti agdama kunada nga awan pay unay inaddangan ni Filipino manipud kadagiti nagkauna a dimteng ngem babaen ti paliwtayo, adda metten sumagmamano nga addang nupay pudno a saan pay unay nakaadayo ni Filipino no mayarig kadagiti sabsabali a puli.

Ilanadmi ditoy dagiti lapped ni rang-ay dagiti mamagginod ti napardas a panagdur-as ti kasasaad ti biag nangruna iti kasasaad ti kummunidad social iti pannakailaok kadagiti adu a rasa.

Nupay no kasta, mailanad met ditoy dagiti lawag a mangsilaw ti dana a sursuroten ita dagiti sumagmamano nga addaan kired a mangsarsarep ti agus a mangted ti pannakapaay. Dagiti ladawan a mamaggaraw kadagiti nailibay a panpanunot ken rikna tapno maaddaanda ti ad-adda a bileg a mangted namnama kadagiti addaan nakakapsut ti pakinakem a mangsaranget ti pannakailupitlupit.

Dikam agomak wenno agbain a mangiladawan itoy a libro ti pudno a paspasamak iti agdama, ta barbareng no

isu ti mangkalbit iti rikna dagiti sumarsaruno kadakami a makabasa kadagitoy. Tapno dagiti di rumbeng liklikanda, aturenda babaen kadagiti nasaysayaat a wagas a panangidalan ti biag, panangidaulo a sililinteg tapno saanton a maaramid dagiti agdama a paspasamak. Ta maduktalanda kuma a "Dagiti Kamali isuda ti Pagadalan," ket pagbatayan dayta nga umaddang iti naparpardas a panagrang-ay.

Kadagiti napintas a sirmata nga iladawan dagiti sumagmamano agbalinda kuma a darang nga ad-adda pay a parangenen dagiti mamaudi ngem dakami.

Adu a libro ti ar-arapaopenmi nga ibati kadagiti sumarsaruno. Dagiti libro laeng ti mapanunotmi a makataginayon kadagiti nauneg ken narabaw a tugot ni Filipino iti Hawaii. Iti kasta agingga iti kabaalan ti GUMIL-HAWAII, imalditna a tinawen dagiti pakasaritaan a dinto mabaln nga iwalin ti panawen.

PACITA CABULERA SALUDES
Editor

AWIS KADAGITI MANNURAT A FILIPINO

Ni David D. Saludez

Iti daytoy a tawen 1975, adda maysa a libro nga inwarnak ti Anchor Press, Doubleday, iti Garden City, New York. Daytoy a libro ket napauloan, Aiiieeeee! Maysa daytoy nga antologia iti sinursurat dagiti Asian-American a mannurat. Adda maysa a paset daytoy a libro a napauloan, "An Introduction To Filipino American Literature." Ket adda sinao daytoy a komentario, kastoy:

"...the total absence of published Filipino-American writers in the United States today... We cannot write any literary background because there isn't any. No history. No published literature. No nothing... No Filipino-American has ever published anything about the Filipino-American experience or any aspects of it. This is about two generations of an ethnic group wiped out; simply literary genocide."

Napigsa dagitoy a sao. Ket no pudno daytoy dandani ka'la panangipato iti kasasaad ti literatura Filipiniana ditoy Amerjka, kayat tayo ngarud a damagen no ania dagiti mabalin tayo nga aramiden tapno mariing ti konsiensia tayo a mangtungpal kadaytoy a karit.

Dagiti Filipino a Mannurat.

Agpayso nga addada met sumagmamano a mannurat a Filipino ditoy Amerika. Daytoy a libro ket inkabil na ti sinnurat da Oscar Penaranda ken ti sinuratna, Dark Fiesta. Naikuyog pay ni Sam Tagatac ken ti sinuratna, a The New Anak. Idi ununana addada Carlos Bulosan ken ti sinurat na a libro, America Is In The Heart, ken ni Jose Rizal, a no malagip tayo maysa met idi nga imigrante. Ngem da Bulosan ken Rizal ket natay dan. Iti agdama da Jose Garcia Villa, David Cortez Medalla, ken ni Donel B. Pacis ti adda idia'y Inglaterra ken Amerika nga agsursurat.

Dagiti met dadakkel a mannurat tayo idia'y Filipinas adu kadakuada ti nagadadal ditoy Amerika iti kinamannurat, a kaskada: Gemino

H. Abad, Fernando Afable, Salvador F. Bernal, Bienvenido N. Santos, Edith L. Tiempo, ken dadduma pay. Dagitoy a nainaganan iti ngato ditay makuna a "kukua tayo" ida, gapu ta addada nga agsursurat idia'y Filipinas. Maysa pay, dagiti tema a suguden dagiti panpanunot da ket tema a maibagay laeng iti wagas ti kabibiag idia'y ayan tayo.

Adda da maiwarsi-warsi a nagnagan a mabasa tayo (sapaminsan) ngem mannurat a limitado ti managbasbasa kadakuada. Tapno maiyamammo a nalaing ti Filipino masapol koma met nga ad-adu dagiti agadal nga agsurat ti English uray no Filipino da. Tapno lumaplapsat ti panagdakkel ti literatura tayo ditoy Amerika, adda dagitoy sumaganad a padasen tayo tapno maitungpal tayo nga ikkan ti lasagna ti daytoy nga akem.

Dagiti annuroten.

Umuna, masapol koma a maikkan ti naananay a gunggona dagiti mannurat tayo iti kapintasan a sinuratda. Idia'y Filipinas ket adda dagitoy a panagsupapak kadagiti bannog dagiti mannurat tayo. Adda daydiay Palanca Memorial Awards, ken Republic Cultural Heritage Awards in Literature. Adda koma met dagitoy a kita ti awards para kadatayo a mannurat iti Amerika.

Maikada, masapul a naas-asideg koma ti pannakigayyem dagiti mannurat tayo kadagiti panpanunot dagiti dadduma pay a mannurat iti lubong. Ti maysa a sinurat no nagaon ken naidasaren, masapol a ramanan ti uray siasinno a mayat a mangraman. Ket no makitana a naimas daytoy, iramanna met koma wenna ipatarusna kadagiti kakuadua. Masapul tayo pay ngarud dagiti sursurat nga imparatus (translations) Masapul a maipatarus para kadatayo a Filipinos dagiti klasikas (classics) ti nainlubongan a Literatura tapno lumasia-bang pay koma ti kultura tayo.

Ni Benjamin M. Pascual idia'y Filipinas iti Iluko 'diay Rubaiyat ni Omar Khayyam. Ni Bienvenido Lumberera ket inyulogna iti pag-sasao tayo 'diay sinurat ni T. S. Eliot, The Waste Land. Ket ni met Rogelio Mangahas kasta met ti inaramidna kadagiti sinurat ni duma-

daniw a Federico Garcia Lorca. Madama nga iyul-olog ni Paolo Aragon iti Hawaii dagiti daniw-dung-aw ni Rainer Maria Rilke ti pagsasao nga Iluko.

Gapu ta saan met nga amin a basta maisurat ket maawagan literatura, ti pay maysa a masapol tayo isu ti "kinamanagusig a panunot" (a critical attitude). Awan ti literatura nga agbiag no di maipakalay-at iti pangrukodan ti pudno a panagsurat. Saan tayo laeng ngarud a mangsanay kadagiti mannurat, masapol tayo pay dagiti makunkuna a literary critics. Dagitoy a kakadua ti mannurat isuda ti mangwakray iti sinurat ti maysa, ket ipakitada ti kinakapuy wenna sirib na iti maysa a sinurat babaen dagiti inada ken kannawidan nga estilo ti naedukaran a sistema ti panagsursurat. No awan daytoy, narigat tayo nga ammoen no ti maysa a sinurat maisagpat na ti nagan, literatura.

Adda pay dagiti adu a masapol tayo nga aramiden. Mabalin nga awanen ti lugar na ditoy a maikabil kadagiti adu a binulong. Ngem iti nadaras a pagsasao, mainayon pay dagitoy: maysa a publisher a makipagrikna kadagiti kasapulan dagiti mannurat tayo; pannakairiing kadagiti ka-Filipinoan tayo a ti pagsasao tayo ket mabalinna ti pumada iti uray ania man a pagsasao ditoy rabaw iti lubong; kasapulan kadagiti mangisuro kadagiti baro a mannurat; scholarships para kadagiti adda talento da iti panagsuratan; ken ti pannakaibuangay ti maysa a publikasion a pakaiwarnakan dagiti sinursurat.

Ti kangronaan a problema dagiti mannurat tayo isu ti kinakirang wenna kinasulit ti publiko nga agbasbasa kadagiti sinuratda. Saan a managbasbasa ti sapsap kadatayo. Saan met a maawatan ti kaaduan a ti literatura kapatasnna ti kinapateg ti taroan ti bagi. No kasano nga ti innapoy isu ti para ngiwat, ti met sao isu ti para ti panunot ti tao. Amin a rikna ti tao ken ti amin a paset ti biagna ket masapol a mataraonan. Ket ti kaimbagan a sagut ti maysa a makaibalikas kadaytoy, isu ti panangipaawatna ti daytoy a kapanunotan kadagiti ka-Filipinoanna.

Aginganat awan ti mabukel a natibker a bagi ti bellas letras tayo ti kinasiasinno ti Filipino ket kasla taep. Ubbaw. Eppes. Ngem patien tayo nga adda met mabalin koma a nanamen dagiti sabali manipud kadatayo. Adayo pay ngata a matun-oy tayo dagitoy a gandat? Adda latta kadatayo. No di tayo aggaraw, daydiay sao ti libro itay ket agtultuloy a puris ti lasag ni mannurat. Ngem ammok nga adda dagiti di makaturtoy a kakadua tayo. Macawatanda daytoy. Ket iti nalimed itultuloy da nga an-anusan ti biag a managwaywayas, tapno maiyabel ti sirib tayo, ket ti arkos daytoy nga abel, isu ti naisangsangayan a parsua - - - bagas ti kinasiasinno tayo.

Di tay ururayen latta ti kalbit ni paltiing. Piliten tayo nga umay ta bassit ti oras tayo ket adayo pay ti pagnaen tayo.

DAGITI FILIPINOS DITAY HAWAII

sinurat ni
Felipe Madarang

Dagiti Filipinos nga immay ditoy Hawaii nanipud idi ta-wen 1906, isuda dagiti imbaon ti Gobierno ti Filipinas a kinalikaguman ti Hawaiian Sugar Planters Association nga umay tumulong ti pannakabukibok dagiti dagdaga tapno mamulaan ti unas ken pinia.

Saan idi a mapalubosan nga unay dagiti addaan adal. Iti kasta, awan makatrabaho kadagiti opisina. Kinalikagumanda dagiti saanna nga ammo ti agbasa ken agsurat tapno mapasanguda kadagiti pagtatalunan iti unas ken pinia tapno ti kompanya agrang-ay. Nupay no kasta, adda sumagmamano a nakalibas kas kenni Mr. Pablo Manglapit, isu a nangipasdek idi ti maysa a bunggoy a nagkaykaysaan dagiti marigrigat nga Annak ti Ling-et a nangirupupir ti kalintegan dagiti mangmanged. Daytoy a bunggoy ti immuna unay a nanglukat ti siririkep a ruangan ti pannakaadipen ken nangtunton ti kalintegan dagiti mangmanged. Nagballaigi daydi a kinaturedna a nangitukit ti bukel nga isu ti nagbunga ti sagsagrapentayo kadagitoy nga aldaw. Nakalkaldaang ta awan man laeng makalagip kenkuana.

Kadagiti nagkauna nga aldaw, agiwayat dagiti managers ti linnaingan ti panagpukan ti unas. Ti kalaingan maikkan iti gunggona. Nanipud kadagiti trabahador nga Insik, Portorico, Hawaiian, Espanyol ken dadduma pay, awan ti makaitured a makisalal no di laeng dua a Hapon ti nakisalip kadagiti Filipino. Naabakda. Filipino ti nangabak ti umona, maikadua ken maikatlo a premio.

Maikadua a salisalan ti panagbaklayan ti unas (loading canes) ngem Filipino laengen ti maikatured a makikontes.

Irusatda daytoy gapu ta mariknada a makaited ti rang-ayan ti kompanya.

Dagiti Filipinos ti ad-adda a nangparang-ay ti kompanya ti unas ken pinia ditoy Hawaii. Naanus, nagaget ken napudnoda iti trabahoda. Saanda a samiren ti pudot ti init iti agmalen iti bassit unay a sueldo no iyarig ita.

Dagiti marigrigat nga annak ti ling-et, isuda ti kangrunaan a mangbukbukibok ti kinabaknang ni Inatayo a daga, isu a pagrangrang-ayan dagiti babaknang babaen ti sirib ken prinsipio a pagbatbatayan dagiti negosiantes babaen ti paliw. "A dagiti napanglaw, isuda ti mangpabaknang kadagiti nabaknang, ket dagiti nabaknang, isuda ti mangpapanglaw kadagiti napanglaw." Patiek a daytoy ti pudno, agsipud ta inbatayna kas kadagiti asienderos sadiay Filipinas nga adda pada a napanglaw nga agratrabaho, rumigrigat ti adda a kasasaadda, kinangato ti interes dagiti mautangda gen dadduma pay.

Ngem babaen ti kinasirib ni Presidente Marcos, naipamusposanna ti pannakaruk-at weno pannakawayawaya dagiti marigrigat babaen ti pannakareporma dagiti dagdaga ti Gobierno (Land Reform) tapno maibingayan met nga agtagikua dagiti awanan kukua.

Ditoy Hawaii, awan daytoy masasao a hasiendero a kasla sadiay Filipinas idi, ngem dagiti mangipagpagna ti negosio, industria ken komersio, makitatayo a dadakkel ti gundawayda nga agrang-ay ngem kadayo a mangmanged iti babaenda, agsipud ta iti isueldoda kadayo nga inaldaw apag-isu laeng a para gasto tayo ket no dadduma, agkururang pay ket iyan-antayayo nga inggana manen iti sumaruno a sueldo.

Iti sabali a bangir, nupay saan a naipalubos ng umay koma dagiti Filipinos nga addaan kabaelen kas kada Mr. Diosdado Avecilla, Faustino Respicio, Benjamin Ayson, Pastro Pablo, An-

tane Cacatian, Ben Calixtro, Asiscelo Sevilla ken dadduma pay. Pagarupek a dagitoy a kakabsat adda kadakuada ti naisang-sangayan a kabaelan agsipud ta nakaibangonda ti bukodda a pagsapulan ken pangopisinaan. Isuda dagitoy ti mabalintayo nga itangsit a mangifaktakder ti nagantayo a Filipinos.

Nupay kasta, dagitoy a wagas ti trabaho wenna pagsapulan (personal, self employment) saanda nga isu ti makuna a mabigbig a pangpangulo kadagitoy kompanya ken ti Gobierno ti Hawaii a makaited kuma ti panagrang-ay ti Industria ken umdas a mangitan-ay ken Filipino. Naur-urnos koma ti panna-kaipagna dagitoy a nagosio a kas ti panagdadanggay dagiti amin a parte ti bagi ta uray maysa laeng a parte a mapugsat agkurangen ti panagdadanggay ti sibubukel a bagi.

Ilanadko ditoy ti nanumo unay a kapanunotak agsipud ta dagiti met laeng agkakabsat ken agkakadua ti agpipinnasakit, agkikinnagat, agbibinnadang, agiinnuyaw ken agpipimnatay a kas itay landok a daydiay met la bagina ti mangrunot kenkuana. Addaan ti kababalin, babaen ti paliw a kaaduana kadatayo tay naimon, naopal a no makita a nalalaing wenna ad-addan tay maaramid tay maysa, ikarkarigatanna ng imameg tay maysa babaen ti pammadakes ken ania ditan a panangimameg. Makaperdi dayta.

Idaydayawtayo dagiti sabsabali a nasion a mangbusbusor kadatayo ngem irurumentayo ti kasasaadtayo nga agkakapuli. Tultulongantayo dagiti sabsabali a nasion a manggububat kadatayo isu nga awan ti panagballaigitayo nga agkakabsat agsipud ta datay met laeng ti mangperperdi ti panagtutunostayo.

Laglagipentay koma daydi inpukkaw di maingel a Presidente ti America, ni Abraham Lincoln a kunana; "Iti panagkaykaysa isut' panagtakder, ket iti panagsisina isut' pannakatumbo." Kuna met daydi maingel a patriota ti Filipinas, Dr. Jose Rizal; "Iti panagkaykaysa nga ingngagara, isut' pudno a ragsak."

NAPASPASAMAK KADAGITI FILIPINOS DIToy HAWAII

sinurat ni

Felipe Madarong

Nagdindinamag ti kinapintas ti Isla ti Lanai idi tawen 1932 isu a pinanagananda ti Lanai City. Isu pay ti agdindinamga nga agap-apit ti kaaduan ken kadadakkelan a bunga ti pinia. Agsipud ta masapulda unay idi dagiti agrabaho iti kapiniaan, naawis met toy numok babaen ti awis ti maysa a gayyem. Napan kami a dua sadiay Isla ti Lanai ket pudno a nakaskasdaaw unay ti buya daytoy a Kampo, naisalsalumina kadagiti amin a kamkampo iti Estado ti Hawaii. Agpapada ti langa dagiti balbalay, sangsangkakolda, agkakakita dagiti paraangan ken masmasetas. Iti laeng pagilasinan iti tunggal balay, isu ti numero, (house number) naidumduma pay ti kinamiis ti klima daytoy nga isla.

Adda met maysa a kabsat a naggapo sadiay Wailuku. Mamukpokis ti trabahona. Nairana met a nagkaduakami iti maymaysa a grupo, ket iti mangay-aywan kadakami (Foreman) maysa a Japon. Kuna ti Japon nga agbanbantay kadakami a saanmi a mabalin a puros wenna burasen ti saan a nalabaga ti kulorna a bunga ti pinia ta ti laeng patienda a maluom tay nalabagan ti kolorna. Adu iti ti madadael a bunga ti pinia. Kuna daydi kaduak a barbero, Alejo ti naganna, "apay ngata gayyem a saanda a paburas dagitoy ket nalabesen ti luomda?" "Gayyem, nasayaat sa no ayabam diay Foremantayo ta saludsodem no apay a saanda a papuros dagitoy ket naluomda met nga agpayson," kailala a madadael."

Inayaban ngarud ni Alejo daydi Foremanmi a Japon, ket idi makadanon iti ayanmi nga agburboras, immasidengen ni Alejo. "Dispensarem Boss, ania ti panagkitam iti daytoy a bunga ti pinia. Naluom wenna saan pay?" Nakapungtot ni Foreman a Japon ta inpagarupna a linuko ni Alejo, ket kunana nga insung-

bat; "Imbagak kadakayon a saanyo a purpurasen dagiti saan a naluom, apay a lulukkuennak? Kayatmo ta pagawidenka ita nga oras," Inadaywan dakami ti foreman a sipupungtot. Kalpasan dayta, siak ti immasideg iti Foreman ket inlawlawagko a pudno ti sao ni Alejo. Nangala kami ti berde a pinia, pinisimi iti sanguananna ket napaneknekanna a nalabesen ti luomna. Saan a nakatimek ti Japon. Kasano ti pannakaammoyo a naluom, inimtuodna.

"Makitam a nalabesen ti luomna babaen dagitoy a pagilasinan. Mailasinmo a nasam-it no nasinggat a kiaw dagiti matana, naalsem no naberde ti matana. Kasta met a mapagdilig no kargado ti danumna no dadakkel ken nabukno dagiti matana ken no nauneg ken kumbet dagiti ukisna." Nagpasisuro ngarud daydi Japon ken Alejo tapno maadalna a naimbag, ket insursurona iti sumagmamano nga aldaw. Idi naadalna a nasayaaten, napanna indatag iti Manager ti Kompanya a kinunano a nadeskobrena a saan laeng a nalabaga ti kolor ti penia a maluom ngem adu a kita kas kadagitoy a pagilasinan. Inbaonna ngarud daydi Japon a mapan kadagiti amin nga agburburas tapno isuruna kadakuada, ket nagbalinen daydi Japon ng Instructor. Imbaga daydi Manager a mangpili ti maysa kadagiti taona a mangsukat kenkuana a kas Luna (Foreman) tapno adda met laeng mangbantay kadagiti taona. Nangpili di Japon ti mangsukat kenkuana a Foreman ket ti padana met laeng a Japon. Nalipatannan daydi Filipino a nangisursuro kenkuana nga ad-adda a kabaelanna ti agluna. Ad-adu pay ti ammona ta kabaelanna ti agsao ti English ta nag-graduar met ti High School idiaay Filipinas. Agpaspasiar, agmanmandar ni Japon kadagiti kataltalunan nga ayan dagiti para buras. Naitalo ti saadna (Promotion) ket nagbalin a General Inspector ti amin a departamento ken kangatuan a saan nupay nakurkurang ti ammoda. Naikkanda ti bukod nga opisina ken eskribiente. Naikkanda ti automobilda. Nagbalinda a pagtalkan ti kompanya ta bigbigen ti Manager a nakatulog ti panagrang-ay ti kom-

panya gapu iti daydi sistema nga insuro ni Alejo kenkuana. Nakalkaldaang ta di pay malagip ni Japonen daydi Filipino a nangisursuro a namagbalin kenkuana a dakkel a tao iti Kompanya a pakipagtrabahuanna.

Adda manen maysa a napasamak; maysa a hardinero (Yardman) iti Hawaiian Hotel ti Waikiki, Oahu. Am-ammok unay ni Juan, saan laeng a hardinero ngem nalain pay nga aguli ti niog. Isu ti talken unay ti Manager a para dalus kadagiti niog a saksakupen ti Royal Hawaiian Hotel. Maysa nga aldaw kalpasan ti pannakadalusna kadagiti amin a nagango a palatang dagiti niog, nagay-ayamanna ti naglaga iti kallugong a bulong ti niog, (Coconut Hat). Nakita dagiti turista nga Americano ket magustuanda unay. Nagpaaramidda ngarud kenni Juan ti dua pulo a kallugong (Sombrero). Sinaludsodda ken Juan no mano ti bayad ti maysa, kuna met ni Juan nga ipabalonko laeng kadakayo, sannko a pabayadan. No pay no kasta binalaran dagiti turista ti limapulo a sentimos ti maysa ket senganpulo a dollar ti intedda ken Juan. Nakita ti maysa a Hawaiian nga immawat ni Juan ti senganpulo a dollar kadagiti turista. Inapalan daydi Hawaiian, nagpakpakaasi ngarud ken Juan nga isuruna ti panaglaga. Nanengneng ti Hawaiian ngem inon-anusanna nga insursuro ket idi a nakasursuron napanna inrehistro idiaay Regulatory Agency iti Gobierno ditoy Hawaii, nga isu ti nakainbento (Patent) a kona. Idi a narehistro, pinatiliwnan ni Juan iti Police a saanna a mabalin ti aglako agsipud ta isu ti naregistro a nakin-inbention, ket kinaryan di police a no makitana nga aglako pay, ipupokna idiaay pagbaludan. Nakalkaldaang ti gasat ni Juan. Kakaasi a mangisursuro ken Hawaiian, kalpasanna isu metten ti naglatak nga akinpaut. Kastoy ti gasat ken pakasaritaan dagiti Filipinos ditoy Hawaii. Ni Filipino ti kosinero a para luto, ngem sabali tay manigsiguro. Dua laeng daytoy kadagiti adu a pasamak.

Kasta ti kaipasangan ni Filipino nanipud simmanglad ditoy Hawaii, mailupitlupit, matagtagibassit, awan kaimudinganna ti

kinatao, nababa ti panirigan dagiti sabsabali a puli nga adda iti Hawaii.

Agpapan kadagitoy a panawen nga ad-adun dagiti nakaa-dal, nasirib nga agtutubon a simmangpet, bassit pay laeng ti kasla addangan ti pannakaitan-ay.

Agtutubo! ditay kadi mabalin a bangonen ti teddektayo a saan laeng a patinayon a maimammameg?

AGRIINGKAYO! AGKAYKAYSATAYO!

TI PAMILIA

sinurat ni

LINA C. SALUDES

Tunggal pamilia a dumteng ditoy Hawaii aglasat ti adu a pannubuk no adda pay laeng iti (adjustment period) a kunada. Baknang ken pobre, nangato ti adalna ken awanan ti adal agpadpada a saga-baenna ti kinarikut ti biag — agingga iti matuntonan ti nawada a dana a mangiturong ti nasayud a panangidalan ti biagna. Adu ti rumbeng nga itungpal kasanguanan a maibagay ti maysa a pamilia ti kabibiagna ti aglawlaw.

1. Masapul nga ammom ti makidanggay ti uray ania a puli a makapulapolna.
2. Masapul nga ibagayna ti tignayna ti aglawlaw, kababalin, kassasad ken pannakikadua.
3. Masapul nga ipakni saggaminsan ti panaginkukuna iti kadaan a kultura nupay isu ti kapatagan a tanda a pangitakder ti kinatao.

Ti kultura ni Ilokano ti mangipatpateg iti (family ties) maitugot agingga ditoy Hawaii. Adda pay laeng iti pammati a kasla makaipababa ti kalidad tay maysa a pamilia a mangbaybay-a kadagiti annakna (mangipabus-oy kadagiti kapanunotanna) uray addaanen iti edad.

Nupay no kasta, adda met dagiti sumursuroten iti wagas ti Hawaii a no addan sangapulo ket walo ti tawen tay anak mabalinna nga aramiden ti pagayatanna.

Madlaw a ti biang dagiti Filipino iti kasta a wagas, adu dagiti agtutubo a maiyaw-awan ken saan a makagun-od kadagiti nasayaat a kasaad ket agmaay a mairanud dagiti nagannak iti dayta a panna-kapaay agsipud ta adda pagsasao manipud Kailokuan nga "Anak ti Anak."

Amin a Filipino ditoy Hawaii adda bukodna a panirigan ti biag. Adda dagiti saanna a nalipatan dagiti kadaanan a wagas a panangidallanna ti panagbiagna kas ti kinainut, kinamanagurnong (awagan dagiti dadduma ti "KIRMET". Ammo dagitoy ti mangisagana ti masakbayanda, ta isu ti maimula iti pampanunotda idi adda da pay Filipinas a makinkinnamutan iti kuarta ken pagbiag. Sisasadiwa iti panunotda iti (goal) a kayatda a ragpaten apaman a makasumayda iti Hawaii.

Nangruna dakkel a pagulidananda dagiti adda a makitada. Dagiti nataengan a nasangpetanda a nakapukawen ti pagraenganda iti Filipinas a nakarigrigat met latta ti biagda nupay simmangpetda pay la ditoy Hawaii pinulullon a tawen ti napalabas. Dimtengdat' Hawaii nga awan ti nagbaliwan ti pangbiag ti pamilyada a napanawanda sadiay Filipinas. Linikudanda ida ket naglangoyda laeng iti gin-awa iti baet ti rigat kadagiti aldaw a kinaagtutuboda ngem itan, nalabesen ti panawen. Ad-adda laeng nga agur-uray ti ilelennak ti init, awan naparagsakda, awan man laeng ti naibatida a tanda ni lagip kadagiti sumaruno kadakuada.

Adda met dagiti naglakayen a saan pay a napukawan ti namnama. Kayatda ti mangirugi ti maysa nga agsapa nga ammoda a napardas unay ti panagmalemma. Ngem "Napipia tay maladaw ngem tay saanna a pulos padasen ti mapan."

Kasla agrikrikna a young boy ni Tata "age 65" ta agpensionen, mapanunotan ti agsimpa. Nag-Palikbayan ket nangisublit' Hawaii ti napintas a "teen" ket anian a panangitangkawna tay padada a nalakayan.

Ngem masintirni a kadagiti paggatangan kasla nakaay-ayay ti langa ni Tata, nakaubba tay nakamuntera, sursurotena tay nakaadayon a baketna iti uneg ti pagtagilakuan.

Nasasaem a partena, kapilitan a ni Tata Pensionado ti agtagibalay, agisagana kadagiti mamador ket ni Young Misis ti rummuar nga

agtragaho tapno mapunuan ti pagkurangan. Iti pagdaksanna kadagit kakastoy a kasasaad, mapan latta tay di maliklikan a pagsasao "Sapulen tay rigna ti katukadna ket kailala tay napintas nga arapa-ap ni Tata ta agbalon ti saem iti panagturongna iti tanem."

AGTUTUBO

Biang dagiti agtutubo: Uray dagiti dimmakel sadiay Kailukuan, maisurotda met ti agus ti panawen ken ti aglawlaw, idinto ta ikutanda ti naipaagsep kadakuada a kina-Ilokana ti kinamikki, saanda a maliklikan ti di sumurot ti agus agsipud ta mariknada ti pannakaisalsalumina kadagiti kapulapulda no aramidenda iti kasta.

Nangruna la ngaruden dagiti makuna a "third generation" a saanen a nakasisip ti kannawidan ti nagtausdanda a puli, mabaindan no dadduma a makuna a Filipino, ket dagitoy ti kasla kamali dagiti ka-Filipinoan a nagannak ta awanandan ti bileg a mangipapilit ti kinapateg ti kinasiasinoda.

Awanen ti napateg a kaugalian ti panagdayaw, kas iti balikas a nana, tata, lila, lilo, manang, manong, ading. Uray siasino, awaganda lattan iti nagan ta kasasaoda, lakay man wenna baket.

Nupay adda met dagiti nagannak a mangipateg ti panagraem ket maisuroda dagiti annakda iti wagas a kas ti tinanuranda.

"Kaduak tay Boy Friendko a!" natangig a sungbat tay balasitang iti inana. Kunada ngamin a kababain kano tay awan boy friendna a kaasping met laeng tay pagsasao iti Ilokos a "tay balasang nga awan agrayo, mayarig tay naangot a sabong".

Pudno ta no kadaanan a pampanunot, saan a mainumo dayta aglalo kano no ubing pay ken agad-adal. Ngem no alaen ti baro a kapanunotan nga agbatay iti pudno, "ad-adda a maragpat ti tarigagayan a gun-oden no adda inspirasion a pangipaayan ti masakbayan."

Narigat ngarud nga iladawan ti agdama ita a pagirayan ti agdama a wagas ti panagbiag dagiti agtutubo iti Hawaii. Adda dagiti agkuna a kuarta ti sapsapulen, bay-amon ti agadal. No nagget ti tao adda latta kuartana ngem no kasta ti kaaduan a pampanunot dagiti Filipino nga agtutubo narigat ti addangan ti panawen.

Kadagitoyen a panawen, adu dagiti agtutubo a makaamiris ti kinapateg ti edukasion ket isu dayta ti namnama a makaited ti nadardaras nga itatapaw met ni Filipino iti ikub dagiti narimrat a puli.

Mabasatayo kadagiti sumaruno pay a binulong daytoy a libro dagiti maaramidan dagiti agtutubo a makaitan-ay kadaytoy.

NAESTADUAN

Iti Filipinas natalgeden ti naganak no maestaduanen tay anak agsipud ta "agsimpan." Maymaysan ti turong ti dana a surotan dagiti agassawa ta ti laengen agdanggay a mangtannawag ti masakbayan-da. Agbinnulig a mangpatanor kadagiti annakda ken mangidur-as ti kasasaadda nga agbiag.

Sabali ditoy Hawaii. Kadagiti agtutubo man ken nataengan a naestaduan, mapaliwmi nga ad-adu dagiti simparat ti biag kadagiti nakalipaten ti "guidelines" ti kina Filipino. Adu dagiti banbanag a pagduyosan ti babai man ken lalaki tapno agtungpal ti di panagkinnaawatan. (Diborsio) Mapaneknekanmi a narukop unay ti rikna dagiti maseknan gapu kadagiti nagkaadu a rason:

1. Awan ti natanang a panagpili ti "lifetime partner" gapu ti rugso ti nawaya a kinaagtutubo ket nalaka laeng a maumag dayta nga ayat.
2. Adu dagiti lalaki a mangasawa nga agbalin nga irresponsible gapu kadagiti nagkaadu a banag.

a) awan masarakanda a ragsak iti uneg ti pagtaengan

b) awan regtada a mangtunton ti nasaysayaat a masakbayan (kinasadut)

c) Maigamerda iti bisio, bungbungoy nga agbalin a napatpateg ngem ti pagtaenganda.

d) Ogali a iti kinatao.

3. Kasta met laeng dagiti babai, saanda a matengngel dagiti asawada, adu ti naglikud ti pagrebbenganna a kasa asawa gapu ta:

a) saanda a makatutop ti ragsak a kasapulanda.

b) nakurang ti panangiwaldas ti babai kadagiti makapnek ken makaited ti inspirasion ti asawa tapno maawisna a kanayon ti iliw ti lalaki a sumangpet iti uneg ti pagtaengan.

c) aglabes a pannakakumikum iti uneg ti balay nga awan ti inspirasyon a masagrapna manipud iti asawana.

d) Maipabaklay amin kenkuana ti rumbeng kuma nga aramid ti lalaki a managliway.

4. Addaan ti Hawaii iti paglintegan a mabalin ti agassawa ti agsina (Diborsio) tapno nawaya manen a mangasawa. Naituyang a linteg itoy a pagilian ket uray ni Filipino a makipagtaeng, saannan a maliklikan. Rason no apay a nagbalin a linteg?

Tapno iti kasta maikkan kano ti gundaway dagiti naestaduan a mangbaliw ti biagda no saanda nga agkatunosan a saanda ket nga agsagsagaba agingga iti tungpal biagda. "Hawaii ditoyen" kuna ti dadduma a mayat a mangpadas iti daytoy a paglintegan. Ngem no ni Filipino ket adda pay laeng kenkuana ti kinapateg ti nakabuklan ti kina-Filipino liklikanna daytoy.

75% ti naestaduan a Filipino a nagpasaren iti diborsio, adda mamindua mamitlo a makidiborsio ket agbalin ngarud a dua wenno tallo ti puli a mapatanor.

No adda agasawa a makapagtipun ti 20 a tawen wenno makaselebrar ti silver wedding wenno golden wedding, isu pay laeng dayta ti makuna a pudno a Filipino iti kababalin ken kinatao.

NATAENGAN

Nagduduma ti nagbanbanagan dagiti nataengan a dimteng Hawaii a kas met ti panagduduma iti paniriganda iti biag.

Adda dagiti nataengan a nagbalin a pagwadan, adda met dagiti nagbalin nga ibain ni Filipino a mangngegan a maipalagip ti nagga-puanna. Adda dagiti natured a mangirupir ti kalinteganna ket saanda a "Yes Sir" laeng. Ipakitada dagiti kabaelanda a nangidaulo kadagiti kadaraanda kadagiti gandat a nasayaat ket natudioda a mangitungpal kadagiti pagrebbonganda iti trabahonaa maipakumit tapno makakitada laeng ti kuarta ken tapno agbalinda a mapagtalkan. Saan la a dayta, ammoda ti kinapateg ti pagrebbengan isu a mangipakita ti kinataoda a maysa a mangitan-ay ti pulida.

Kadagiti nagballugi kadagiti nadumaduma a sanga ti pagsapulan nabasayo kadagiti sumarsaruno a pahina. Iti Business, Edukasion, Politika ken aniaman nga Agensia iladawanda dagiti adu a buya a nagirayan ti tunggal nagpa-Hawaii.

Iti sabali a bangir, adda met dagiti nagpalabas iti panawen nga awan man laeng ti nagbalinanda. Parbangon pay a simmangpetda mamalmanda a "same banana."

Nagbalin la ngad a pagsasao a no kayat a masarakan ida, inka iti Aala Park "Alapak" a kunada. Dita nga agpayso ti pagritipunan-dagiti kaaduan. Paggpalabasanda iti agmalem a dagiti masakarda a paglinglingayan kasanguanan nga agturongda kadagiti naabangan a kuarta a pagpalabasanda kadagiti amin a rabii ti biagda.

Mariknami nga awanan talged dayta. Babaen ti panagsukimami kaaduan kadagitoy ti addaan ti pemilia a napanawan sadiay Filipinas

pinulpullon a tawen ti napalabas. Damagenmi no apay a dida pay laeng agsubli iti familiada ket kunada a "nasaysayaat kano met la ditoy." Pudno ta agbiagda a nasayaat ditoy. Addaanda ti sangkabassit a kuarta manipud gobierno gapu iti panaglakayda. Ket umdas daytan a pangpennekda kadagiti kasapulan ti bagida. Kas "grant" para SENIOR CITIZEN a makuna, adda libre a kaanda, libre a pasahe kadagiti bus. Adda dagiti naisangrat a paguummonganda ti tunggal distrito tapno maadalanda. maikkanda kadagiti kuditen manipud kadagiti nadumaduma a programa nga ituyang ti gobierno para kadakuada. Nanam-ay ti biag a kasta ngem dagitoy dagiti makuna a narabaw ti tugotna.

Saandan a panunoten pay ti agsubli iti Filipinas gapu kadagitoy: 1. awan ti urnongda a kuarta, 2. ammoda a likudanda ti gin-awa a sagsagrapenda, 3. mabainda nga agsubli kadagiti assawada ken annakda a dida man la tinaliaw idi kasapulanda unay ti tulong idi kabambannuaganda pay. Dida natungpal dagiti karida idi linikudanda ti rigat.

Nupay no kasta, adda met dagiti sumagmamano a nalawlawagan ti panunotna kadagitoyen, no adda madamagyo a nagbalikbayan a saanen a nagsubli. Inkeddengnan nga agnaeden nga agnanayon ket ikarigatanan a sulnitan dagiti nagkuranganna iti adu a tawen.

Adu met kadakuada ti dina napadasan ti nagpamilya. "Easy Go, Lucky Go" ti biag, "Ipagtangsitda pay." ngem awan ti talged ti biagda — kuna ti maysa, "No money, no honey," ingga la ditan ket likudanda daytoy a lubong nga awan a pulos agliday iti isisinada. Matda laengen dagiti mangpalubos kadakuada iti pagilianda nga agduadua no adda pay wenno awandan, ket adu dagiti agsangpet kadakami a surat a mangipakaasi a tuntunen mi ida no adda pay a biag wenno awandan.

Adda met dagiti sumagmamano a nakapanunot nga agsimpa. Ket kabayatan ti panaginana nga agtrabaho, kas pensionado, isublatda ti agtagibalay ken agtagibi. Kaaduanna dagiti naaddaan ti maikadua a

pamilya apaman a simmangpetda ditoy ket dagitoy ti namagbalin kadagiti napanawan Filipinas a saandan a pulos agtalek kadagiti pimmanaw. Imbilang dagiti dadduma nga assawa ken annak a dinto makalipat ti napait nga impaay ti nagpa-Hawaii nga asawa.

TAPNO TUMANORDA A RESPONSABLE KEN NAPUDNO

—ni AMADO I. YORO

MALAGLAGIPTO

di la dagiti gumiliana ken gumiliano ngem iti pakasaritaan ti Literatura Ilokano iti ballasiw-taaw, pasetnanto la ketdin ti seminar.

Ania kadi ti seminar, Kuna ni Mr. Webster: "ti ummong ti sumagmamano a mangadal iti naipadpaduma wenno maipangpangruna a kurso iti naab-abanse a sistema". Iti kasta, di ngarud nagbiddut ti Gumil-Hawaii (Gungla Dagiti Mannurat nga Ilokano iti Hawaii) tapno angayenna ti tinawen a panagtitipon dagiti pasurot ti pluma. Kas panggepna, kayatna nga asaen, pasidapen ken tubayen dagitoy a mannurat tapno tumanorda a responsable ken napudno. Kasta met a mabigbigda koma ti kinapateg ti bukod a pagsasao — iti lluko la unay ken iti literatura.

"Kastoy laeng a gundaway a makapaggiinnadaltayo," pang-irugi ni Mrs. Pacita C. Saludes, pondador ken presidente ti GH, it panagsaritana kas pangsarabo kadagiti pinullo a dimmar-ay. "Kas ammotayo, maysa a wagas ti panagbasa, panagadal ken panagsursuro ken pangpabaknang iti utek ti seminar," intuloy ni Mrs. Saludes. Kunana pay a nasken nga agsursurotayo, ta saan nga agpatingga ti pannakapnek ti panunot.

Maibilang kadagiti timmalantan dagiti sumaganad: UFCH president Gene A. Albano; Atty. Peter Aduja; OFCC president Melchor C. Agag, Jr.; United Filipino Community of Waipahu president ken Director of Filipino Program, KAHU Radio Moses P. Claveria; OFCC veep Ilalo B. Parayno, Pete E. Racelis, Jr., J. O. Cayaban. Antone Cacatian, Sr., Graciano Soriano, Reb. Matias Miguel, Rev. Juan Dahilig ken dadduma pay a mabigbig iti bukodda a propesion ken pagsapulan.

NAANGAY ti maikalima a seminar, tinawen nga isangangkat ti GH, iti pagtaengan da Mr. ken Mrs. Apolindrio Blanco, tubo iti Bangar, La Union, iti 99-215 Ohekani Loop, Aiea, iti Setiembre 1, 1975.

Panggep ti tinawen a seminar nga adalen ti nasaysayaat ken ad-odda a maitutop a wagas iti panagsurat iti nadumaduma a benneg iti Literatura Ilokana. Adalen ken risuten dagiti lumtuad a parikut lalo iti biang dagiti agdadamo. Agsinsinukatda iti idea, ket maiwardasda pay gapu kadagiti wagas, padas dagiti natenneben. Guyugoyenda dagiti agtari-gagay ken di agbaaw ti essemda nga agsurat. Iti kasta, agtinnulongda a mangpabaknang ti literatura dagiti saluyot.

"Di koma agbalin nga "umel" ti GUMIL," nabugasan iti karif iti ababa a mensahe ni Emilio S. Alcon. "Isu koma ketdi ti timek — ti instrumento ti panagkikinnaawatan!" intuloyna. Kunana pay kadagiti mannurat ken agdadamo: "Ita ti rumbeng a panawen nga ipakat amin a kabaelan." Kuna pay toyo agkabannuag nga adviser ken outstanding community leader a di koma rariten ti asino man ti panawenna iti awan kaes-ekanna a banag. Ketdi, aramaten koma iti nalinteg, addaan iti nabagas a panggep ken pagturongan wenna direksion iti biag tapno magun-od ti balligi.

"Kukuatayo daytoy a siglo," innayon pay ni Alcon. "Ket babaen ti ridam ken regget, magun-od ti kappia panagkaykaysa ken kinnaawatan."

"Iti kastoy a seminar as-asaentayo ti pluma a kunada a nabilbileg pay ngem ti espada. Maimula ken maipasagepsep iti isip ti pudno a panggep ti literatura." Kunana pay nga itoy a kasapa, makitan dagitoy a mannurat dagiti rumbeng ken di rumbeng; pagpigsaan wenna pagkapsutanda. Iti kasta, maatur ken masursuroda ti umno ken tumutop unay. Dito, tumanorda a responsable ken napudno, saan la a kas mannurat no di pay nalinteg nga umili.

KANGRUNAAN A NAGSARITA DAGITI SUMAGANAD:

Ricardo G. Labez (Some Recollections of a Newspaperman: Actual Experiences in Newspaper work); (Journalism as a Profession in Hawaii); (How to Break into Newspaper Work). Agdama nga Special Assistant iti Opisina ti Gobernador ni Labez. Natenneben a mannurat-editor. Maysa a war correspondent.

Rev. David D. Saludes — "Thought, Language, Communication — Basis for Self-Identity: The Tasks of a Writer" Agdama a Chief Editor iti Paradise Magazine ni Reb. Saludes.

Ines V. Cayaban — "The key to Iloko Grammar". Retirado a nars iti Public Health. Napili nga outstanding health educator ken community leader. Agdama a kolumnista iti Pacific Courier ni Cayaban.

Iti sabali a bangir, inggunamgunam ni Mrs. Saludes ti panagkaykaysa ken panagbibinnulig dagiti mannurat gapu iti literatura a pabpabaknangenda iti ballasiw ti taaw. Kunana a nairugin ti gannuat ket nasken koma laeng a tagibien, tapayen tapno sumantak a di ketdi marugpo ti arapaap ti mannurat. Kuna pay ti presidente a gaedan koma ti panagsurat tapno adda mainayon nga idulin iti sarusar ken kinabaknang ti literatura. — iti Iloko.

Pammaneknek a bumakbaknang ken lumuklukmegen ti agamang ti bukodtayo a literatura, kas isaysayangkat ken pagtitinnulongan nga ibubuat dagiti naridam a mannurattayo iti Hawaii. Addan ti libro nga antolohia: "Dagiti Pagwadan A Filipino iti Hawaii", libro a nakatiponan dagiti pakasaritaan ti biag ken pannakigasanggasat dagiti Pinoy iti gangganaet. Sabali pay ti "Dandaniw Iloko", libro a nakatiponan dagiti nadumadua a rikna ni mannaniw iti bukodda nga ekspresion, estilo, wagas, arapaap, sirmata ken iti kultura. Malaksid iti panagilibro kadagiti gapuanan, sinurat ken dandaniw, tinawen pay a mangituyang ti GH iti salip ti sinnuratan iti amin a

benneq tapno maasa a pudno ti pluma dagitoy sagibsiò ti Kailukoan. Sabali pay ti tinawen a beauty contest.

Iti panagilibro kadagiti sinurat maipapan iti amin a banag, iti amin a sektor a pakaseknan ni Filipino, kas iti relihion, sosial, edukasion, industria, ekonomia, politika, arte, dinnayo, literatura, turismo, imigrasion, medisina, agrikultura, inheniera, gobierno ken dadduma pay, napintasda unay a banag iti biang ni mannurat. Ditoy, mayuritda ti rikna, pulso, garaw ken kasasaad ti agdama. Iti kasta, mayallatiwda kadagiti sumarsaruno a kaputotan. Ta ti panagilibro, manmano a mapasamak lalo ita ta ngumatngato latta dagiti magatgatang. Nga adda latta krisis iti amin a banag. Ket naim-imbag pay ketdi ti panagtalon ta dumteng latta maminsan wenna mamindua iti lasud ti makatawen. Di met pagduaduaan a dumteng latta met ti panagani kalpasan ti gawat. Dagiti libro, binatang ken sinurat, kayariganda dagiti nabagas a dawa a timmanor iti baet ti tikag. Mabin-ida iti sarasar ket madlawto latta ti pintek ken anagda intono maitukitda manen iti sabali a panawen.

Ket no kasano ti kinapekto ti seminar; ken kasano kabagas ti agamang ti literatura dagiti saluyot, agpannuray laeng kadagiti tumantanor, natenneb a mannurat ken dagiti pudno a mangilala ken mangipatpatag ti bukodda a pagsasao. Kasta met nga agpannuray no kasano kalagda ti pondasion a nakabangonan ti gunglo dagiti mannurat nga Ilokano. Ngem patienmi a natalged ti kabatuan a nakapasdekan ti di marugpo a tarigagay dagitoy a mannurat. Rimatdanto a mataginayon dagiti napateg a gapuananda.

NAPALIHW KO . . . NAKITAK . . . NAKAIRAMANAK

Sinurat ni
Ines Viernes Cayaban

Kas maysa a garit ti wagayway a nagpunipunan dagiti agduduma a maris ti kayarigan ti panagdadagup adu a rasa iti Hawaii. Maysa kadagita a garit isu ni Filipino. No awan ni kayumanggi ditoy daga ti Aloha, sabali ti kasasaad ti Hawaii ita no dagiti koma laeng napupudaw ken natangken kudil da ti adda. Ngem gaputta adda ni "brown race" iti tengnga, nalaplapsat ti masasao a "Crossroads of the Pacific" wenna "Diversified races of Hawaii".

Iti daytoy a salaysay yebkas ko ti panagraem ken pammadayaw kadagiti nagkauna a Filipinos nga immay nagobra iti katalalonan ti Hawaii Sugar Planters' Association ken Kompanya ti Pinya. Dagidi a kadaran ti makona a nagpuonan tayo a Filipinos ditoy ita. Isuda ti nanglukat, nangdalus, ken nangipalawa ti dalan a sinurot dagiti simmarsaruno.

Awan ti makaammo ti aagnagan ken kabibiag dagidi immay, no saan a sukimaten dagiti kadaan a kasuratan no adda da pay laeng. Ngem ammok a dimtengda idi 1906. Isu't gapuna a salaysayek dagidi sumagmamano a pangpangulo iti Honolulu kadagiti panawen a nagbaetan ti 1931 ken 1940. Dagidi kadaraan nga addan iti sabali a biag a kinalangenlangen ko unay agraman napalaliw ko, nakitkitak ken nakairamramanak a paspasamak.

Kas mabasasa iti nagkauna a kasuratan, dagidi Filipinos iti probinsiat ka-Tagalogan ti immuna nga immay. Simmaruno dagiti taga Visayas, naudi ti Ilocanos. Siasino man nga immay, bassit wenna adu ti nagapuanan da, agpapada dagiti mabigbig ken nakaited tulong a nangparangay ti biag ken ikonomia iti Hawaii. No saan da nga immay a nasapsapa, awan tayo met ngata ditoy ken sabali ti pannagna dagiti paspasamak.

Immay da gapu iti gagarda a sumapul ti nasaysayaat a panagbiag. Amangan tuok ken rigat ti linaklak-amda. Dinardarepdep da ti panagurnong ti pirak a yawid da koma sadiay Filipinas. Ni-namnama da ti pannakabalin da a gumatang pagtatalonan kadagiti il-ili weno barbario a pinanawan da, agpatakder dadakkel a balbalay ken makaadal dagiti annak da. Adu ti nakatungpal kadagidi a dardarepdep, adu met ti saan, Adu ti nagikay iti plantasyon a saan a nakaleppas ti kontrata da; adda immalis a napan sabali a luglugar; sumagmamano dagiti nanglukat babassit a tienda, barberia, pool hall weno billaran, restaurant, panaderia ken dadduma pay. Sabali laeng dagiti daksanggasat a natnatay. Adu met nagaw-awid weno napilit a napagawid idi dimteng narigat unay a panagbiag, masasao a "Depression of the 1930's".

Kaaduan dagiti Ilokanos ti nakaanus a nagbati iti plantasyon, naanosanda ti kaimitan ken katudoan uray idi maymasa a dollar pay laeng ti matoggedan iti intunggal aldaw. Saan laeng a ti bannog ti bagi (physical) ti linakam da no dipay ti tuok ti panunot gapu ti il-ilaw da (homesickness) a nagbibigay kas makuna a "Single men". Nagkadua ti makuna a single men idi; dagiti barburo a di naasawaan (unmarried) ken lallaki a nangibati ti asawa da sadiay Filipinas (married men who came with out their wives.)

Inturtured da pay ti pananguy-uyaw dagiti sabsabali a rasa. Kas pangarigan naganen da iti ti "pok knife" gaputta ugali ti Filipinos a lallaki ti agitungtugot ti kortapluma iti bolsa da; ("bayao") gaputta naraniag color ti badbado da; "eat grass" gaputta paggugosto da ti natnateng nga agtutubo iti bakbakir ken inalaladan; weno angangawen da ida a "Pinoy". Dagiti a "bright colored shirts" ti Filipinos ti tinulad dagiti komersiantes ita nga agararamid kadagiti naraniag color da a bestida, Aloha shirts, muu muu, ken amin a kawes babbai ken lallaki.

KOMISIONADO TI TRABAHO (PHILIPPINE LABOR COMMISSIONER)

Idi 1923, ti Gobernador General ti Filipinas, Honorable Leonard

Wood, inbaon na ti dinutokan na a mangibagi ti Filipinas ditoy Hawaii. Daydi Cayetano Ligot ti naibaon nga immay nagannong ti nasao nga opisina aginggnat nagsardeng idi 1933 kalpasan dua pulo ket walo a tawen a panagserbi na iti Philippine Government.

Daydi Apo Ligot maysa kadagiti immay a graduado ti Normal School sadiay Manila, nangisursuro, nag principal, ken nag gobernador iti Ilocos Norte. Idi 1934 nagbalin a printer-publisher. Isu ti nangimprenta kadagiti dadakkel a pangiwarnak, "TI SILAW" ken "TI MANGIPADAMAG" a kukua ti Mission Methodista nga inurnos daydi Reverendo Braulio T. Makapagal iti atiddog a panawen.

Daydi Sra. Petra Ligot, First Lady of the Philippines in Hawaii, naanus grasiya ken nadekkt a pannaka ina dagiti kadaraan aglalo dagidi babbai nagtawtagaw kenkuana ti "MAMA".

IMMUNA A PROFESSIONALS

Nurses ti immuna a Filipinos a propesional a nakatrabajo iti Hawaii. Diak ammo amin dagiti nagkauna nga inyeg ti Hawaiian Sugar Planters Association (HSPA), sakbay ti 1928. Iti daydi a tawen, talo a nurses ti nanguyog aglimagasut a sakada ti HSPA a naglugan iti vapor a San Viken, Isuda Miss Fulgencia Domingo (Mrs. I. B. Cadiente) ken daydi Miss Bibiana Sagisi nga inasawa ti Leocadio Belarmino. Nagtrabaho dagitoy a nurses iti Ewa plantation. Ti maikatlo a kimmuyog, Miss Emilia Racino a nagtrabaho iti Queen's Hospital.

Sabsabali pay a nurses nga immay a nagkauna: Miss Josefina Abaya (Mrs. C. C. Cortezann ti Kauai nagtrabaho idi iti Ewa Plantation Hospital; Miss Eulalia Cortez (Mrs. Marcelino Samson iti Kaneohe) nagtrabaho iti Kahuku; ken Miss Asuncion Martinez iti Kahuku Hospital met laeng; Miss Presentacion Belarmino inasawa daydi Rev. Valentine Alabaso, nabalo ket nagbalin a Mrs. Jacinto Runes (Rev. Runes iti Kauai); ken Miss Caridad Belarmino (Mrs. Diosdado Ave-cilla) nagobrada nga agkasabat iti Ewa Hospital ken agpadpada da a pimmusayen ditoy a biag.

AGKAKABSAT A NAGGAPU ITI ILOCOS SUR

Dagiti agkakabsat nga immay nangipatakder "business" da ditoy agraman printing press . . . Appo Mariano, Jose, Cornelio ken Otilio Gorospe. Daydi Cornelio (Manong Corning) ti nangnangruna a nangted adu a pagraragsakan ti Filipinos iti Hawaii. Nagbalin a pangulo ti Filipino Division ken director ti (Philippine films) pelikula Filipino) iti kadakkean a Kompania ti Sine, Consolidated Amusement Company". Tinulongan na ti ekonomia ti nasao a kompania ti Sine ken ti gobierno ti Hawaii iti atidog a panawen agingana't ipupusay na idi Diciembre 26, 1957. Inyeg na pay dagiti agkakalaing nag artista ti "Stage and Movies" nga immay nagpabpabaya ditoy lsu ti nangurnos pannakaipatayab ti immuna a Radio broadcast ti Filipinos ditoy Hawaii a naidanon iti opisina daydi Presidente Manuel Quezon iti Malacanang kabayatan ti Selebrasyon ti immuna nga anibersario ti Philippine Commonwealth idi 1936.

DAGITI NAGKAUNA A PASTOR DAGITI SIMBAAN PROTESTANTE ITI HAWAII

Daydi Reverendo Emilio C. Yadao ti maysa kadagiti nagkauna a ministro ti Simbaan Protestante nga inyeg ditoy ti Hawaiian Board of Missions. Naipasdek iti simbaan ti Hilo, Maui, Kauai ken iti Oahu sakbay a nagbalin a pangulo, iti International Longshoremen's and Warehouse Union (ILWU) a pannaka interprete Ilocano iti Ingles tapno maawatan dagiti boss ti Union dagiti masasao ken naaramid; Director ti programa Filipino iti Radio; ken katulongan dagiti makasapul tulong na nangnangruna dagiti obreros. Uray atatakaren da idi, saan laeng a bimmales, saan a limmukneng pammatina iti kinapudno ken ti nalinteg. Inbati na ti tugot na iti puspuso dagiti adu a tattao, Filipinos ken sabsabali a rasa.

AGASSAWA NAGGIDAN DA A KONSUL

Dagiti Mr. and Mrs. Norgerto C. (N. C. Bert) Villanueva ti awan nakapada kadakuada ta naggiddan da a Konsul iti Hawaii. Daydi Mr. M. N. C. Bert ti Konsul ti Guatamala. Daydi Mrs. Adela Perez Vil-

lanueva ti Konsul ti Panama agingana't pimmusayda a dua. Daydi Manong Bert ti immuna a nanglukat ti Filipino Radio program ditoy Hawaii iti KGU nga inrugi na idi 1932. Nagundawayanak met a rimmanan a nangipatpatayab kadagiti pammagbaga iti Iluko maipapan iti salunat. Nagturpos kina nurse iti Philippine General Hospital idi idi 1922, nagadal iti College of Law iti Lincoln University, San Francisco; immay ditoy Honolulu idi kapinget ti "depression", nayyan iti daydi Insular Life Insurance Company a Hawaiian Life Insurance Company, Ltd. itan, nanglukat ti kabukbukodan nga opisina kas Real Estate Broker ken Insurance Executive; nagbalin a Consultant iti Bishop Insurance Agency; nagkamkameng ken nangidadaulo ti agduduma a timtimpuyog ti Business, Executive, Civic ken Fraternal Organizations agraman Order of Masons.

PILIPINO-HAOLE

Uray saan a kayumanggi, daydi Harry W. Metcalf naibilang a kas Filipino kadagiti "Young Men of Filipino Ancestry" a nagnanaed iti Filipino United Center, dormitorio ti estudiantes, ken employed-unemployed Filipino boys" idi tiempo ti "depression". Daydi Superintendent Metcalf ti pannaka ama dagidi a "Center Boys". Inwanwan tinultolongan na ida iti pagsayaatan da a maibiang iti "Athletic, Social ken educational projects".

NALAIING A NANGSUPSUPIAT KADARAAN NA

Nalatak a nagan daydi Agapito Narito Patacsil. Periodista, nasaririt, nagaget nga agipagpagna ti makona a Queen Contests, Benefit Dances, Publikasyon ti magazines ken Journals iti Ingles ken Iluko, nagibunbungong kadagiti polietos a pangugugoy na kadagiti tattao, ken nabuson a nagsursurat historia ken sarsarita. Ngem nupay nasaririt ken natalugading daydi Pitong, natadem unay daydi lapis ken pluma na a nangat-atakar, ken nangperperdi kadagiti tao a saan na a kinaykayat. Kona dagiti tao idi a narigat kano nga "espelingen" ti kababalin daydi a kadaraan. Nagtungpal a bimmassit dagiti kimmanunung kenkuana.

IMMUNA A KADAKKELAN A NEGOCIO-FILIPINO

G. A. LABRADOR IMPORTER-WHOLESALE: "ti linukatan daydi Apo Gregorio Labrador ket nagisangpet kadagiti produkto Filipino a kas ti bugboong, sinelas, ag-agas, alikamen ti balay kas rattan furniture ken dadduma pay. Sinakup na a paglakuan dagidi amin a tienda ti kampo iti plantasyon kadagiti amia a sulsuli ti Hawaii agraman tienda privada dagiti Insik ken Japon.

Daydi Mr. Labrador ti maysa a nakinkukua iti daydi dakkal a KABABAYAN STORE iti Hilo. Daksanggasat daydi a tienda ta nairaman a dica'apus daydi nadavel a "Tidal Wave" (Tsunami) a naglayas ti igid ti Hilo iti maysa nga agsapa ti Abril, 1946. Ti dalluyon a binmangkag ngimmato iti agduapulo ket walo a kadapanan (28 feet high) Sabali laeng dagiti 1957 ken 1959 tidal wave a nagdadael kadagiti sanikua.

Daydi G. A. Labrador ti maymaysa nga agente ti San Miguel Beer ken Gallo Wine kadagidi a tiempo. Daksanggasat ta idi pimmusay daydi Apo Labrador idi 1957, natay metten daydi a negosio nga antangtangit ti Filipinos isu a nangtud dakkal a nagsaayatan dagiti tattao ken nangpapiagsa ti ekonomia iti Hawaii. Isu ti maysa kadagiti nangidaulo ti pannakapatang ti solar ken balay nga ayan ti Philippine Consulate General ita iti 2433 Pali Highway iti Honolulu. . . . kukua itan gobierno ti Filipinas.

IMMUNA A SOCIAL WORKER

Daydi Miss Angeles Mangaser, inasawa ni Alfonso Avetilla, ti immuna a Filipino Social Worker ditoy Hawaii. Nagkuyog kami nga immay iti America idi 1931. Nagtukoy a napan nangala ti Master's Degree ti Social Work iti Washington University, Seattle. Nagbariak nga agbakasyon koma laeng iti dua a semana a napan agbasa met iti Columbia University iti Nueva York ngem naawisak metten nga ag-nurse ditoy Hawaii.

Daydi Miss Mangaser nagsubli ditoy idi 1932 ket nagbalin a Social Worker, immuna iti Hawaiian Board of Missions iti makatawan.

Nagbalin a Filipino Social Worker iti YWCA isu a nangbuklan na kadagidi nalatak ken naserbi a timpuyog ti babbalasang, Sampaguita Girls' Club, ken Filipino Women's Club ti nataengan a Filipinas.

Kalpasan daydi maikadua a gubat (World War II), immalis ti pamilya da iti California ket nagbalin manen daydi manang Angeles a Social Worker iti San Francisco YWCA. Kalpasanna nagawid da sadiay Filipinas a nanglukat ti pagadalan, San Jose Colleges iti Nueva Ecija. Nakatulog ti adu kadagiti kadaraan na. Pimmusay ditoy a biag idi Julio 1975.

DADDUMA PAY A NAGPANGPANGULO KADAGITI NAPALABAS

Dagidi Dr. ken Mrs. Jose Gonzales, komersiante ti al-alajas ken Philippine products. Daydi Juanita Lardizabal Gonzalez nurse iti HSPA Immigration Hospital.

Apo Juan Valentin, nagtrabajo iti Ewa Store idi 1923 iti makabulan ken iti oficina ti HSPA kas interprete aginggana't nagsardeng (retired) idi 1961.

Apo Alfredo Ocampo, interprete iti Circuit Court ken Mrs. Teresa Acosta Ocampo maysa pay a komersiante.

Apo Pedro Esqueras, interprete iti District Court.

Apo Clemente V. Reyes, nagan iti Insular Life, Hawaiian Life Insurance Co., Ltd. Real Estate broker ken Radio announcer aginggana't ipupusay na idi Agosto 1974.

Apo Hilario Camino Moncado ti Filipino Federation of America.

Mrs. Diana Castro Moncado, artista, kumakanta sadiay Filipinas nga agnagan ti Toy-Toy. Nagbalin nga artista ti Opera. Maysa a kalalaingan a nagparparte iti Opera a Madame Butterfly.

DAGITI TIMPUYOG FILIPINOS KEN ARARAMID TI SAMPAGUITA GIRLS' CLUB

Gunglo dagiti babbalasang nga inpanguloak kas Adviser nanipud idi 1934 inggana't 1946. Isu ti immuna a nagipabpabaya ti dadakkal

a programa ti Philippine Folk Dances, nangtagtaginayon ti kultura Filipina.

Idi Julio 7, 1938 inapubya ti Sampaguita Club ti managan "RICE FESTIVAL" iti Honolulu Academy of Arts a nakaipakitaan iti entablado dagiti salsala ti panagbunubon ti irik (Sowing) panagmula ti pagay (planting); panagraep (harvesting); panagbayo (pounding); ken pannakarambak ti nagballigi nga apit. Gapu iti daydi a pabuya, naimaldit iti periodiko Ingles ti maysa nga "Editorial" a nairaganan ti "Dancing In The Rain". Ngamin ta uray nagtudo, napatuloy daydi a pabuya nga awan nagkurangan na iti entablado nga awan linong na.

Idi Mayo 6, 1945 narambakan ti "FILIPINO LIBERATION DAY" a tinapaya ti Philippine Community Council ken USO Victory Club nga indauloan ti Executive Officer of Internal Security ditoy Hawaii, Brig. General W. R. C. Morrison. Ti Sampaguita Club inapubyanan ti nangayad a drama-pantomina napauluan ti "SAMPAGUITA" met laeng a sinuratan toy kabsat yo, Ines V. Cayaban babaen ti panangitorong daydi N. C. Bert Villanueva ken Lt. Don Stevens. Ti drama pantomina impalawag na ti kabibiag ti dua nga aginnayat, balasang a nanaganan Liwayway ken baro a Lakin Galing. Naipakita ti historia ti panagarem, yuuli dagiti lalakien, pannakaidatag ti sabong kasamiento, ken dakkel a pabunar. Kalpasan ti daya ken ragsak, naayaban ti nobio a napan nakigubat. Iti arubayan ti balay na Liwayway, nagtubo ti mula a bassit, puraw ken nabanglo ti sabong na. Ninaganan ni Liwayway ti "Sumpa Kita" (Dikanto Kalipantan), tанда ti ayan-ayatda inggana't inggana.

GIMONG DAGITI NATAENGAN A BABBAL: Dua a timpuyog ti babbal Filipina, nabukel idi 1931 ken 1932. "Pearl of the Orient Club" nga indauloan ni kenni Mrs. Pilar Esqueras, imuna a Filipina nurse iti Palama Settlement. Maikadua, Filipino Women's Club iti YWCA a binuangay daydi Mrs. Angeles Avecilla. Dagidi a clubs ti nangururnos ti tinawen a konperensia dagiti babbal a delegadas ti adu a Women's Clubs iti amin nga Isla iti Hawaii.

Daydi YWCA Filipina Women's Club ti naggapuan miembres a nangbukel ti agdama a Hawaii Filipino Women's Club. Ti met Pearl of the Orient Club ti naggapuan kamkameng ti Hawaii Filipino Women's Civic Club.

"BENEVOLENT SOCIETY: GOING HOME SOCIETY:" Maysa a kita ti business a binangon dagidi nagkauna a pangpangulo ninagnaganan tatao a "Boli-Boli" Benevolent Going Home Society. Kumpang dagidi agayat ken makintos (recruit) nga agdulin iti kuarta. Kalpasan sumagmamano a tawtawen, maisubli kadakadua ti indulin da a kuarta agraman interes no laket agawid Filipinas ti miembro. Sumagma-mano laeng dagidi nakaala ti binglay da a nagawid gaputta idi dim-teng koma ti panagawid ti kaaduan, rimsua metten ti gubat. Ania ti nagballinan dagidi miembros a saan a nakaawid, Napanan dagidi rinibu a pirak nga inurnong dagidi nangbukel ti Benevolent Societies? Sungbat?? **QUEEN CONTESTS: SALISALAN KINA REINA-**Babbalasang nga agsasalisal ti kina reyna, aglakoda ti ticket. No kaykayat na ti kuarta ngem agreyna, mabalin nga idulin na ti adadu a paglakokan na. No kaykayat na ti agballigi a Reyna, idatag na ti pirak tapno adu ti botos para kenkuana. Ngem ketdi, ti salisalan a kakas-ta idi, nangnangruna a pagkomersio . . . mayatig iti makona a "social syndicate". Ti pagdaksan na adu dagidi naaramid a gurangura ti lider papu't panagsasalisal da a mangasawa tay nagballigi a Reina. Nakabutbuteng ta addada pay nagbibinnagkong, iti naminsan napapatay ti maysa a balasang a nag-Reina koma.

RIZAL NECROLOGICAL SERVICE: Ti kasayaatan ken kaurnosan a selebraran nagbayagan ti Filipinos idi, isu ti naisangsangayan a serbisio (misa) iti simbagan ti Filipinos iti amin nga Islas a panlagip panakapatay ni Jose Rizal iti Diciembre 30. Ti kadakkelan a serbisio a pagtitiponan dagiti Protestante ken Catolico Romano, naaramid ti tinawen iti Filipino United Church iti Honolulu, Aldersgate United Methodist Church itan. Ngem idi nalpas ti gubat, nagsardeng dagiti a panagtutunos gaputta ti maysa a padi a naggapu diay Filipinas nagdinnamag nga inung-ungtan na kano dagidi Filipinos a Catolico

ket inagbaga na a siasino man a sumrek iti simbaan Protestante, agaramid ti dakkel a basol. No pudno a kasta nagbiddut ni Apo Osmundo Calip ta saanna nga ammo ken inarakup ti makona nga "Ecumenical Ideology". Uray pay ni Apo Papa bigbigen na amin a Kristianos agraman Protestantes. Apay a saan kenni Padre Calip?

Kadagidi a Rizal Service nairaman ti pannakabitla ti maudi a pakada ni Rizal, "My Last Farewell".

ARAMID DAGITI FILIPINOS: - Adu a pagraragsakan a pagtokaran ti banda ken orchestra, pabpabuniag, ken pabunar ti agkasar a tabunoan pinullo werno ginasut a ninang ken ninong, komedia weno Moro-Moro, Carnet Dances, resitation kontests ken debate. Dance Halls; kadakkelan idi ti Sampaguita Dance Hall nga adda iti maikadua a suelo ti kabiti a balay nga adda pay laeng iti nagsulianan ti North King Street ken Dillingham Boulevard.

Aala Park ti makona a "hang-out" ti Filipinos idi kas metla ita. Adu ti pabpabaya musical iti Aala Park idi, malaksid laeng ti sekreto a sugal ti lalakay ken babbaket ay-ayam a sipa-sipa ken dadduma pay. Naararamid ti pabpabaya a nakaawisan dagiti nagited ti or-or para Christmas Seals, Cancer Fund, ken dadduma pay.

Sabali laeng dagidi agkakatakneng a konsiertos a nagparangan ti artistas a kas kenni Atang Delarama, Madame Cananea, Sunday Re-antaso, Manuel Velez, ken dadduma pay.

ESTUDIANTES ITI NANGATO A PAGADALAN: - Idi sabbay ti naudi a gubat, manmano ti Filipino a nakadanon iti Universidad, Idi simmangpetak iti Honolulu, dagitoy laeng ti ammok a nagraduar iti Universidad ti Hawaii. Fortunato Teho ti immuna, nalpas na idi 1926 ti adal a kina-agrikultura. Maikadua ni Jesus O. Cayaban, nakagun-od ti kina maestro idi 1930 ken ni Arsenio Octavio a nagtorpos iti College of Agriculture. Jose Garcia ken Frank Gucco idi 1931; Ines N. Viernes immuna Public Health Nurse Filipina a nagraduar idi 1932; Mary Ang-hag, immuna a nagadal iti Nutrition Department; Roman Cariaga idi 1938 nagadal ti makona Sociology ken nangisurat ti pagbasaan a "The

Filipinos in Hawaii; Mary Albao immuna a local-born Social Worker, nag graduar idi 1940; ken ni Larry Fruto, immuna nga ingeniero (Engineering iti U. H.)

KAMAUDIANAN NA:

Daytoy a kasuratan, ulitek, a naadaw kadagidi paliw ko, nang-nanggeg ko, nakitkitak ken nakairamramanak a paspasamak. Kasta met a naadaw iti asidog a pannakilanglangen ko kadagidi pangpangulo kabayatan panpanawen a nagbaetan ti 1931 ken 1940 iti sakup ti Honolulu.

Ladingitek ta ababa laeng pannakasarita ti kabibiag dagiti nairaman iti daytoy a kasuratan. Ulitek ti pammadayaw ken panagraem kadakuada agraman dagiti saan a nainaganan. No adda nagkurangak ken nagbiddutak, saan a naigagara.

Agyamanak ta maysaak a nangted kasuratan a mailanad iti libro ti Gumil-Hawaii 1976.

TUNGGAL PADAS, MAYSA A TUKAD

Sinurat ni
Arnold C. Baxa

NAPOLEON AGASID

Saan a matimtimek. Patienna a ti gapuanan ti pakakitaan iti kabaelan. Maminsan la a bilinenna dagiti adda iti babaenna ta mamati a tunggal tao, ammona nga ibaklay ti responsibilidadna.

Ni tata Napoleon Agasid daytoy. Dagita met la a kabalinna ti pinangtukayna iti panagtalek ken panagdayaw dagiti idauluanna. Ken mabalin pay a dagitoy ti kongrunaan a nagpangalanna tapno magtengna ti agdama a kasasaadna.

No ti kasasaad ni tata Napoleon ita ti pagbatayam, saanka la ketdi a mamati no saritaenna kenka ti gapuna. Mangibagaka iti narikut a pannakigasanggasat ditoy Hawaii tapno makalung-awka ket napadasan sa aminen ni tata Napoleon. Ngem naganus. Nagurnong iti padas ket dagitoy a padas ti nangkibin kenkuana a pumangal iti maysa a tukad.

Ita, mabalinen nga ibaga a nasarakannan ti lugar a sinapsapulna iti pinullo a tawen. Isu ti agdama a ground and housekeeper supervisor ti Maui Community College.

Ngem iti pannakipatangmi kenkuana, naripiripmi nga adda pay gayam darepdepna a kayatna a makupikopan. Nupay agpensionton no umay a tawen, "ubing pay toy pusok," kinunana.

Sakbay a nagteng ni tata Napoleon ti agdama a puestona, nadumaduma a rigat ti naglasatanna. Iki las-ud ti sangapulna ket uppat a tawen, manipud idi Abril 3, 1927, nagtrabaho iti Pioneer Mill Company, akinkukua iti maysa kadagiti tallo a dadakkel a plantasion ti unas ditoy Maui. Kadagidi a panawen, awan pay ti makina pagpukan kenpagbunag iti unas. Palang ti pagpukanda. Kalpasanna, baklayenda manen dagitoy.

"Adu a tuok. Makakset ti darang ti init agtarindanumka met no panagtutudo," linagip ni tata Napoleon. "Ngem kini-demak ti rigat ta immay datao ditoy a mangullo."

Kinunana a kadagidi a tiempo, awan pay ti timpuyog wenno union dagiti trabahador. Saan a walo nga oras ti panagtrabahoda iti maysa nga aldaw. Sumalogda iti aglawag, sumang-atda no lumnek ti init. Ti napait, maymaysa a doliar ti sueldoda nga inaldaw.

"Di maipirpirit ti kalinteganmi ta awan ti bilegmi," nagbanarbar ti timekna a nanglagip.

Kaipasan ti sumurok-kumurang a lima a tawen, naital-o a kas water luna wenno pangulo dagiti agpadanum. No panawen met ti panagarado, isu ti dutokan ti kompania a mangipangulo kadagiti trabahador nupay isu ti kaubingan.

Gapu iti kinaubingna, masansan a yangaw dagiti idauluanna ti "lapigosenka pay."

"Ibalesko met nga addakamin ditoy Hawaii," impadamagna.

Idi 1941-1945, kimmisang ti pagtrabahuan iti kaunasan. Gapu itoy, naglusulos ni tata Napoleon iti Pioneer Mill Company. Adda nasiripna nga alisto a pagpastrekan. Nangipasdek iti bukodna a negosio—ti taxi business.

Nupay dudua a taxi ti pinagtarayna, nawadwad ti masapulanna iti inaldaw no idilig ti matgedanna iti plantasion. Nawadwad ti tip dagiti pasaherona a kaaduanna ti soldado nangruna no kasuselododa.

Idi arinunos ti 1945, (aggibus idin ti gubat), kimmisang ti pasahero. Kapilitan nga inidianna ti panagtaksina. Napan-notna ti makigasanggasat iti sabali a lugar.

Napan ni tata Napoleon iti siudad ti Honolulu idi 1947. Iki Aala Lone, asideg ti agdindinamag nga Aala Park, nang-

lukat iti restauran. Ditoy ti nangipakitaanna iti laingna nga aglute iti potahe-Filipino a paggugusto dagiti parokiano."

Rimmang-ay ti negosiona iti dua a tawen. Ngem idi agngalay ti 1949, saggaysa manen dagiti parokiano. Katibok ngamin idi ti panagwelga dagiti trabahador, saan laeng nga iti kaunasan ken kapiniaan no di pay ket kadagiti pantalan. Kapilitan a rinipkanna ti restauranna ket nagsubli iti Maui.

Iti nagbaetan ti 1949 ken 1951, nadumaduma dagiti nagtrabahuanna. Simrek nga estibador iti Kahului Railroad Company. Idi mauma, immakar iti Hawaiian Commercial and Sugar Company, ti kadakkelan a plantasion ti unas iti sangalubongan. Immakar manen iti Hale Makua, ospital dagiti nataengan, ket nagtrabaho dita a kas chief cook. Ngem kas kadagiti immuna, naglusufos ni tata Napoleon idi dandani aggibus ti 1951.

"Nailet ti kosina a lubong," kinunana. Dayta kano ti nangiduron kenkuana a nagaplikar iti Maui Community College. Naawat a kas custodian.

Iti saan a mabayag, naital-o a kas ground keeper gapu iti kinatallugodna kadagiti naikumit kenkuana a trabaho. Dua a tawen kalpasanna, nagbalina working foreman. Ad-adda a simmaet ket saan a nailinged kadagiti maseknan daytoy. Intal-oda a kas ground and housekeeping supervisor nga akemna ita.

Wen, adda pay maysa nga arapaap ni tata Napoleon—ti ayat.

"Nars, agtawen iti di nakurkurang ngem 30, adda pamuyaanan tapno naimnas ti panangakilik no agkuyogkami iti shopping center," kinunana.

Adda kano sinangalna a surat nga agpaay iti maysa a dayag a naalana ti naganna iti pen pal kolum ti maysa a magasin idiyay Filipinas, ngem dina imbuson.

"Apay a Filipina ti sapulem idinto ta nagadu ti nalalapsat a baðbalasang dito?" sinaludsodmi.

"Awan met la ti kas iti kadaraan," insungbatna. Malaksid iti panagkinnaawatanyo, dakdakkal pay ti gundaway nga agpada dagiti pagduyosanyo," insungbatna.

Naiyanak ni tata Napoleon Agasid iday Tamdagan, Vintar, Ilocos Norte idi Agosto 5, 1908. Dagidi Dios ti aluadna a Desiderio Agasid ken Nicolasa Gamiao ti dadakkelna. Maikapat la ti nalpasna gapu iti kinakurapayda. Ngem talaga nga adda ik-ikutanna a kinasaririt ta manipud Maikamaysa agingga iti Maikatlo, kanayon nga honor pupil iti Tamdagan Primary School. Immakar iti Central Elementary School iti poblasion ti Vintar ket narapatna ti first honor iti Maikapat.

UMONA A FILIPINO A MAYOR ITI AMERICA

sinurat ni
Catalino Suero

Eduardo E. Malapit

Ti pakalagaan ken pakasaritaan ti istorya ken kasasaad ti panagbiag dagiti Filipinos ditoy isla ti Kauai, nanipud pay idi damoda ti simmanglad kadagiti purpuro ti Hawaii, awan ngatan ti karirimatan ti bituenna no saan a ti agdama a Mayor Eduardo Malapit, umona ken kakaisuna a Filipino iti entera nga Amerika, agraman ti Alaska ken Hawaii a nabutosan iti dayta a pagsaad an biang ti gobierno.

Immuna a nakitana ti sinamar ti lawag iti bassit nga ili ti Hanapepe, idi Abril 6, 1933 kada Mr. ken Mrs. Eusebio Malapit, maysa kadagiti nagkauna a Filipinos a simmanglad ditoy Hawaii a mangsapul iti nasaysayaat a kasasaad ti panagbiag. Nupay no dita Main America ti turongenna idi ta planona ngarud a mapanna ituloy ti adalna, naipanget ditoy. Nagtrabaho iti plantasyon ti unas a kas Eskrebiente ken Interpreter ti nagbaetan ti Kompanya ken dagiti mangmangged.

Idi nadanon ni Eduardo ti naan-anay a tawenna nga agbasa, simrek iti Elele Grammar School ket kalpasanna dita Waimaa High school, isu a nagturposanna idi 1951. Ti sumaruno nga uppat a tawen, nagodal dita Universidad ti Hawaii ket nagun-odna ti Bachiller de Artes, isu a mangipangrunaanna (major) nga inadal maipapan ti Ekonomia. Bayat ti panagadalna iti Unibersidad, naidaydayaw gapu ti lainna nga umayam ti "football."

Kalpasan daytoy, nagserbi iti armada ti America iti dua a tawen. Apaman a naisina iti serbisio, napan nagadal maipapan ti lininteg idia Norte Dame Law School. Nagun-odna ti Bachiller de Leyes ken noited kenkuanna ti kina-Doktor ti Jurisprudencia. Intulayna pay ti adalna maipapan ti lininteg kas Piskal (Prosecutor) sadiay Northwestern University idia Illinois. Nanipud iti kinaagtutubona agingngat'naturposna ti adalna naayat a makigayem, manakitinnulong ken maysa a pagwadan kadagiti padana nga agtutubo ta ngamin kabayatan ti panagdakkeln, nasayaat ti pannakatubay ti kababalinna, babaen ti pannursuro ken panangtarabay dagiti nagannak kenkuana.

Idi 1962, nagsubli ditoy Isla ti Kauai ket ininsayona ti kina Abogadona. Nadutokan a kas Deputy Prosecutor ditoy ket naipakitana ti sirib ken lainna a kas Piskal nga awan impadpadumana. Idi Agosto 1970, pinadasna ti kabaalanna iti tay-ak ti politika babaen iti panagkandidatona a kas kameng ti Konseho iti partido Demokrata. Kadagiti 15 a nagngayangay iti dayta a pagsaad, ni Abogado Malapit ti nakagun-od ti kaaduan a butos. Daytoy umona a panagsaadna iti turay, napadayawan a kas Vice-Chairman ti Konseho ken Chairman ti Komite ti Finansia. Nabutosan pay a kas Vice-President ken President ti Hawaii State Association of Counties ken nagkameng iti Junta Direktiba ti Gunglo dagiti Counties ti entera a nasion. Gapu iti laing ken siribna maipapan iti lininteg ken iti makita nga awan ipangpangrunana, nainaganan a kas maysa a Huez ti Korte Federal.

Idi Agosto tay napan a tawen, saan a nasdaaw dagiti tattao ditoy Kauai idi inwaragawagna iti inna panangibato ti kallugongna iti pagsaad kina-Mayor ditoy nga Isla. Kabayatan ti namindua daras a panagpaayna a kas kameng ti Konseho, impaayna ti napusoan ken naimpasnekan a panagserbina iti ili ken dagiti tattao. Ammona nga addaan bael a

mangisakad iti saad a kina-Mayor, ken dakkel ti namnamana nga adda pakilabanna iti dayta a pagsaad. Napinget ti laban, napinget a napan nagkampania, aldaw ken rabii napan agraman kapisi ti pusona ken dagiti adu a nangtultulong kenkuana iti inda namalaybalay a nangsabat kadagiti amin nga umili, makabutosda man wenno saan. Ninamnamana ti nasam-it a diro ni panagbiktorya ket isu ngarud ti kinayat dagiti kaaduan. Kas maysa a nagserbi ti kaaduan, nadumaduma dagiti pagkamenganna ken nagserbianna;

Kameng — Koloa Lions Club...Chairman — Citizenship Committee

General Manager and Coach — Koloa-Kalaheo Pop Warner Football Team

Legal Counsel — Kauai Pop Warner Football League

Kameng — Kauai County, State ken American Bar Associations

Kameng — National Federation of Independent Business

Director — Koloa Youth Athletic Association

Presidente Pasado ti West Kauai Jaycees

President (Vice) — Hawaii State Jaycees

Outstanding Young Man of the year — 1967

Gold Key Winner Award — Outstanding Jaycee Hawaii State

Former State Commissioner — Hawaii Warner Football

Ni Mayor Malapit, maysa a pagtangsit ken pagwadan, saan laeng kadagiti Filipinos, ngem ti entero a pagilian. Nagtakder ti prinsipio a padapada ti amin iti sangwanan ti linteg. Kadagiti agtutubo, maysa a pagulidanan, agsipud iti pingetna

a nangisayangkat kadagiti adu a subok ken lapped iti inna panangtunton ti nangato nga arapaap iti biag. Saanna a malipatan nga itandudu ti nagtaudanna a puli, a kadagiti nagkauna a panawen, dayta a puli ket naab-abi, nauy-uyaw ken napasasuli. Kadagitoyen a panawen, nakapagbannawagen ti lawag, panangipakita ni Filipino iti baelna kadagiti ania man a pagsiriban ken pagannongan, ta kas ken Edwardo Malapit, mabalinnan ti tumakder a makipatas iti uray siasino man a katukadna, basta maited kenkuana ti gundaway nga agserbi.

Addaandan iti fallo a lallaki a bunga ti ayan-ayatda, da Kevin Edward II, Lon Edward 9, ken Kent Edward 7. Agdama nga agnaedda dito Koloa, Kauai. Ni dati nga Elizabeth Amorofo ti kapisi ti pusona.

DINTO MALIPATAN DAGITI PADAS KEN PASAMAK

Sinurat ni REV. JUAN F. DAHLIG

Ti anaraar ti int insilagna ti saniatana iti saknap ti nalinak a taaw ti Atlantic Ocean. Dagiti anniniwan dagiti kaykayo iti igid ti Chesapeake Bay kasda la "artist's masterpieces" a naipinta iti nasarep a danum iti sirokda. Kayarigondat malangitan a darepdep nga intalokatik ti gloria ti Dios.

Aldaw ti Domingo daydi, aldaw ti panaginana, isut' gapuna a kaaduan dagiti tattao ti saan a nagriing a masapa. Idiaiy Baltimore, Maryland, maysaak idi kadagiti imbaon ti "Home Office" ti kompaniam i diay Detroit, Michigan a mangribisar ti Baltimore-Washington D.C. City ken Country Directory a para tawen a 1942. Ngem diak maliwayan ti agriing a masapa uray iti Domingo ta kayatko a basaan dagiti banag dagiti college football games iti agsapa.

Paskua idi ket kanta ti Paskua ti mangpunno ti aglawlaw. Naarkosan dagiti tiendaan. Buya a mangiparikna ken mangipalagip a panawen manen ti panangrambak ti yaay ni Jesus Cristo ditoy lubong. Kadagidi a kanito, nakaiddaak pay laeng iti kamak iti hotel a mangbasbasa ti Sports Section ti periodiko, am-amirisek ti gapu ti nakaabakan dagiti naatiw ken ti panangabak dagiti nagballigi. Ipatpatayab ti radio dagiti makaduayya a musika, pagammuan maysa a narubrub a lengngaag ti naibac: iti musika, ni Artie Shaw a " Sunrise Serenade" . . . "PEARL HARBOR ATTACKED . . . BOMBED." Kasta met ti Radio Manila "via short wave" ipangngegna dagiti paspasamekenda' Filipinas maipapan panangraut dagiti Japon idiaiy Bataan, Corregidor ken Fort Stotsenberg.

Sapasap ti gagar ti America a mapan gubatan. Insigida a rimsuak ti dara dagiti tattao ket ti aligagaw pinagsigngetna ti panagkitada. Awan sarday ti aweng ti bomba. Dida maanusanen ti agur-uray ti pannakaayabda a mapan pagbabatalyaan. Awan mangipagarup nga adda dakkel a guerra. Naginad ti tignay kadagiti umuna nga innem a bulan, ngem apaman a naawat ni Presidente Franklin D. Roosevelt,

ti official a damag manipud ti Pearl Harbor, insigida nga inangayna ti Congreso iti "emergency session" tapno ideklararna a ti Nasion makigubat tapno ikanawana ti bagi ken dayawna. Babaen ti Constitution, sinurotna dagiti "wartime" a pagalagadan ken pagannurotan ti Nasion. Iti dayta a kanito pinundarna ti sao, "A Day of Infamy" a nagan ti petcha a December 7. Nafaus ti pungtor dagiti tao ta kaaduan pay ngarud dagiti trabahador ken empleados dagiti nadumaduma nga industria pinanawanda' pagtrabahuanda tapno mapanda iti armada ti Nasion a mapan makigubat. Maysaak kadagiti rinibribu a nagbulontaryo a makikadua kadagiti buyot ti America. Nagsapataak idi Dec. 19, 1941. Maysa kadagiti sangapulo nga empleados ti Kompaniam i nga immuna a napan iti gubatan. Kas immuna nga empleados a nagbulontaryo a napan iti pagbabatalyaan, naiyukir dagiti nag-naganmi iti meton a binangon ti kompanya. Iti office building kas panagyaman dagiti Board of Directors iti panangipategmi iti dayaw ti Nasion.

Naibaonak a nagtraining idiaiy Wichita Falls, Texas, ket kalpasan ti dua a bulan nayalisak idi Feb. 12, 1942, idiaiy Boston Harbor tapno mailuganak iti Queen Mary isu a nagbalin a "troop ship" babaen ti naglugan ti Englaterra ken Estados Unidos iti tiempo ti guerra. Iti tengnga ti rabii ti Feb. 18, nagluas kami a nagtulong iti tengnga ti Atlantic Ocean. Sangapulo ket lima ribu kami a nailugan itoy a barko. Uppat a pulo nga aldaw ken rabii ti kaaddami iti taaw. Nabayag daydi a biahe agsipud ta ti Capitan ti Queen Mary pinagkillokillona ti dalanna tapno maliklikanna dagiti kontra-submarino a nagwarasen ni tataaw. Nanipud Boston, nagpaabagatankami iti Atlantic Ocean ket nagsikkokam iti daya ti America del Sur tapno agsardengkam diay Rio de Janeiro, Brazil. Nanipud idiaiy, nagpaabagantan-medio nagpadaya (southeast) kan a nagtulong diay Capetown, akin-abagatan nga ungtu ti Africa. Nagardengkam idiaiy ti dua nga aldaw sakam napalaud a limmasat diay Indian Ocean tapno agtulongkam diay Perth Puerto iti akinlaud a bangir ti Australia. Nagbueltakam idiaiy nagbaetan (Southeast) ti Australia tapno dumtongkan diay Sydney, iti Marso 23, 1942. Naghskargakami ket limmugan kami iti tren a mapan

Melbourne. Nadamagmi nga adda sadiay ni General MacArthur ken dagiti katulonganna, kas sangsangpetda met a naggaput' Corregidor idiyay Manila Bay. (Ni Gen MacArthur isut' Field Marshal dagiti buybuyot ti Pilipinas idi nagbettak ti gubat. Inawagan ni President Quezon idi 1939 nga agpangulo kadagiti buybuyotna kalpasan ti panagriterana a General ti United States Army Honorary citizen pay ti Pilipinas ni MacArthur idi. Apaman a nagbettak daydi a gubat, pinagbalin ni Pres. Roosevelt a Commander-in-Chief ti intero a Southwest Pacific Theater of Operations. Amin a pangen ti Estados Unidos ken Commonwealth of the Philippines nga adda idiyay a parte ti Hibong, natiponda iti babaen ni Gen. MacArthur. Iti saan unay nabayag dagiti pangen ti Denmark, Holland, Englaterra, Francia, New Zealand ken Australia nga adda idiyay sakup ti military operations naingda iti pagturayanna a kas Allied Commander-in-Chief.)

Ti missionmi a naglugan iti Queen Mary isu ti panangtiped ti ise-serrek dagiti buybuyot ti Japon nga agpanggep a mangatake ti Darwin, puerto iti akin-amanan nga ungto ti Australia. Ti organisasionmi isu ti makuna a 35th Fighter Squadron ket ti eroplanomi isu tay masao a P-39 nga agnagan Aerocobra.

Tapno maiyasidegkam idiyay Darwin, nagpaamianankami ket nagkampokam diay Townsville idi bulan ti Abril 1942, iti igid ti baybay iti ballasiw ti taaw a nagbaetan ti New Guinea ken Australia. Apaman a nalpas daydi dakkal nga airfield diay New Guinea, immaliskam a napan nagkampo diay Port Moresby iti bulan ti Mayo. Agsipud ta adu ti napukawmi nga eroplano ken piloto, nagsublikam diay Australia tapno agreorganisar ken agre-equipkami. Naikkankam ti baro nga eroplano a nasaysayaat ngem daydi immuna. Daytoy tay kunada a P-38 nga agnagan Lightning. Daytoyen ti nagaduan ballaigi ti Squadronmi ket imniadun ti naaramidan dagiti buybuyot ni General MacArthur. Naisublikam diay New Guinea tapno kumanonong ti Squadronmi iti panagballaigi dagiti American Forces diay Southwest Pacific.

Idi Enero 1943, naayabanak idiyay General Headquarters diay Brisbane (daytoy ti ayan ti headquarters ni General MacArthur idi a ta-

wen) Queensland, Australia, nga agreport iti oficina ti G2. Apagsangpetak² sadiay, iniskortanak ti maysa a guardia a Marine ket indanonnak iti oficina ti maysa a Colonel nga agnagan Allison Ind, isu nga Special Intelligence Officer ni Gen. MacArthur, isut nabigbig nga espesialista ti kasasaad diay Pilipinas idi. (Ni Co. Ind, Intelligence Officer diay Fort Stotsenberg, abay ti Clark Field diay Filipinas idi kasanguanan ti gubat. Nagkuyogda ken MacArthur a naglibas a pimmanaw diay Bataan ken Corregidor. Adda sinurat ni Col. Ind a libro a napauluan "Bataan, The Judgement Seat.")

Idiyay nga oficina a nangituludan daydi guardia kaniak, naiparipirip ti plano ti isusubli dagiti buyot ni General MacArthur idiyay Filipinas a kas inkarina kadagiti pangulo ti Pilipinas idi pimmanaw idiyay kinunana; "I SHALL RETURN". Kunada kaniak, "agsaganatayo a mangagaw ti Filipinas tapno masubbot dagiti umili," insungbat ni Col. No apay a siak ti pinidutda nga umay maikanunong itoy a plano, kinunana; "nasukimat dagiti rekord dagiti U. S. Forces nga addan ditoy Southwest Pacific theater ket naduktalan a sika ti maysa kadagiti addaan kaikarian a maikanunong iti panggep ni General MacArthur." Intuloyna a kinuna, "Sika ti immuna ng inayabanmi tapno sika ti mangipatakder ti nalimed a kampo ti rabaw ti maysa bantay, 41 miles iti abagatan ti siyudad a Brisbane, Queensland, Australia, kasanguanan isasangpet dagiti daduma a kas kenka."

Natungpal ngarud ti pannakaipatakder dayta a kampo kalpasan ti dua a bulan babaen ti naimbag a timpuyog dagiti Corps of Army Engineers, Nasangalen dagiti alikamen dagiti nadumaduma a seksion — Radio operators school, Coast Watchers training, Weather Observers technology, Guerrilla Liaison, Parachute training, Political science, Philippine History and Culture, etc.

Marso 1943. Dagiti pinaspasungadmi nga umay agklase nangrugidan nga agsangpet. Diak to malipatan dagiti immuna; Capt. Ricardo Galang, naggaput' New York, Lt. Edmundo Marfori, California, ken maysa a journalist Julius Ruiz a naggaput Seattle. Diak mabalin nga inaganan amin dagiti kinadkadduami idiyay TABRAGALBA (dayta

ti ngan daydi a training camp) ta nagbalin a dakkel a battalion daydi nga organisasyon. Nanaganan idi sumuno a tallo a bulan, First Reconnaissance Battalion, Special. Kaaduan dagiti kamkameng nanggapuca. Para ken Second Filipino Regiment isuda a naorganisar diay California. Ti misision isu ti panagibaon idiaay Pilipinas kadagiti adda labanan "opulid" a nangtungpal kadagiti kasapulán ti Allied Intelligence Bureau maipapan ti situasion idiaay Pilipinas iti tiempo ti Japon. Kaipasan ti dua a bulan a nainget a panagtraining, aduna ti makabala a mapan Pilipinas. Karano ti ipapanda?, kunayo ngata. Dayta' diak mabalin nga ibukailan itoy a sinurat ta awan pammalubot kaadua a mansurita ti dayta a bang. Mabalinko laeng a lunan a dagiti akatir k diay Pilipinas kadagiti nga aldaw isudat kuna nga "unsung heroes". Manmano a tao ti mahaanimo ken nakabigbig ti kinapateg ti serbisyoda kabayatan dagiti peligroso a panawen. Babaen ti kasuluopan ken kinaikudi dagiti Radio teams, guerilla liaison, coast watchers ken weather observers a naiwarawan idiaay intero a sakup ti daga a Pilipinas ni General MacArthur ti nangplano ti panakawaywaya daydiay a nasion. Babaen ti pumakaawatna kadagiti pudno a damag ken panakikaduana kadagiti pangpangulo diay Pilipinas, kas kada General Manuel Roxas, Gobernador Roque Ablan, ken daduma pay a nalatak ken natured a pangpangulo dagiti Filipinos, nabalinna ti nangisungung ti Inbasion Armada. Babaen ti trabaho dagiti guerilla liaison nabalinna ti nangdakamat kadagiti buybuyot dagiti guerilla ti Filipinas ti panakapangpusan ti iserrek diay Pilipinas dagiti armas, medisina, ken ahentes ti Allied Intelligence Bureau ti General Headquarters isu a kadua ti batalionmi.

Notungpal daydi kari ni MacArthur, "I SHALL RETURN" ket nagpagsilaw dagiti Japon diay Pilipinas. Naimatanganmi ti narba a siudad ti Manila. Dagiti kalkalsada paspasigda nga abut-abot ken nagaburen kadagiti rebba dagiti nabomba a balbalay ken opisina, awan elektrisidad. Idi sapsapulak dagiti pagtaengan dagiti kakabagian ken gagayem ioaramatko ti kandela a pinagsilaw kadagiti nagnagan dagiti kalkalsada ken numero dagiti balbalay. Inkeddeng ti U.S. Army a maysaak kadagiti masapal nga agtaeng diay Pilipinas iti bayat ti uppat

a tayen tapno tumolongak kas maysa a makaawat kadagiti pagsusan ken kas kameng ti buyot ti Estados Unidos. Dagiti nasken unay a masapal a maaramid isu ti "reconstruction" ti economia ti nasion a Pilipinas, ket ti "reorganization" ken "training" ti Police Force, Army, Navy, ken Air Force ti Pilipinas. Dakam ti nagsanay kadagiti pangpangulo ti Manila a rebhengna a mabalaliwan ti wardas ti panagna ti trapik agsipud ta manipud idia, inkeddengmi nga arina a kotse ken truck nga agtaray kadagiti kalkalsada ken kaminoryal iti Filipinas naaramiddat America ket ti manobelada adda iti kattigid a bangir. Masapul ngarud a ti "traffic" aganud idi makanawan a bangir dagiti kalsada. Nanipud idin, saanen nga akinkattigid ti kalsada ti pagtarayan ti lugan diay Pilipinas. Maysa a kaduami nga Abogado ken tiniente ti Army, ni Lt. Zerda ti nangipangulo ti panakairupir daytoy nga aramid.

Kangrunaan a diak malipatan isu daydi sebbang ti panagmurdong ti turong ti America idiaay Pilipinas. Addaak nga agtatakder iti sirok ti ugnay ti bandera ti Estados Unidos idi Julio 4, 1946 diay Manila. Naimatangak ti panangibaba ni High Commissioner McNutt iti bandera ti Estados Unidos ken ti ingangato ti bandera ti Pilipinas iti sabali nga ugnay iti abay ti bandera ti America, Maysa a datdatlag daydi a nakasair ti rikna dagiti agbuybuya. Adut nakitak a nagarubos a lulua — Filipino ken Americano.

Kagurak ti kaadda ti gubat, ket binusorko kaydi nga inrugi ti Japon, ngem agyamanak met ta no saan a gapu iti daydi a gerra saanak a nakasubli idiaay daga a nakayanakak ken dinakkelak. Awan idi ti gastuek nga agsubli nupay dakkel unay ti gagarko nga agawid. Idi a nakasubliak, nakitak nga adun ti nagbalbaliwan daydi lugar a dinakkelak ket diak napanulan nga insigida. Ngem no adda daan a pagtandaanan mabalin a masukalan. Agyamanak unay ti Dios ta adda impasdekna idi ugma a pagtandaanan dagiti agtunton ti inda nakayanakan ken dinakkelan.

KISA RADIO

Umona ken Kakaisuna a Radio Filipino iti America

sinurat ni
Aurora Manayan

Awan ti di makadlaw ti naginad a panagdur-as ti kasasaad ni Filipino kadagiti napalabas. Awan ti kabukbukodanda. Pura agpannurray kadagiti negosio dagiti sabsabali a puli tapno makitegedda wenno makisugponda kadagiti sabsabali a nasion.

Adu dagiti addaan nabileg pakinaken a mangan-anus a makipakaasi dagiti estasion ti radio nga imatonan ken kukua dagiti sabali a rasa tapno makaalada laeng ti bassit nga oras a pagiwaragawaganda met kadagiti padamag ken pakatukuran met dagiti kabukbukodon a kankanta iti Filipinas.

Agingga iti maysa nga aldaw ti Abril 1973 a nabuangay ti Radio Broadcasting Company ti FILIPINO RADIO STATION ti America isu ti "RADIO STATION KISA" umona ken kakaisuna a kukua ti Filipino.

Babaen ti tulong dagiti sumagmamano a Filipino nga addaan ti sibiko a pampanunot a mangar-arapaap met ti naal-alisto kuma a panagdur-as ni Filipino. Saanda a simamir ti rigat, gastos ken sakripisio. Indatonda dayta a panagayat kadagiti kadaraanda a mairanud met ti aniaman a bunga ti gandatda a mangitan-ay ti puli.

Babaen ti RADIO KISA naaddaan ti 150,000 a Filipinos iti America ti kabukbukodon a pagiwaragawagan, ken pagdenggan kadagiti amin a pagsasao't Filipino. Tagalog, Visaya, Iluko ken English met laeng manipud alas sinko iti agsapa agingga iti ala sais iti malem.

Nadumaduma dagiti (SHOWS) Programa nga ipatpatayab dagiti nadutukan nga staffs (anunsyador) manipud kadagiti nakapat a pagsasao.

TI PARAISO KEN NI HAWAYANO-FILIPINO

Pacita C. Saludes

Amin nga adda iti Filipinas a mangar-arapaap ti kinapintas ti "PARAISO" "Land of Paradise" a kunkunada, kayatda ti dumteng a dagus tapno imatanganda ti kinapintas ti Hawaii ket agsagrapda met ti gin-awa.

Babassit laeng a naipattopattok nga isla iti Pacifico ti masasao a Hawaiian Islands ngem adu ti tattaona. Isuda ti Big Island (Hawaii Grande), Oahu, Maui, Kauai, Lanai, Molokai ken Niihau, awan ti tao nga agnaed iti Niihau.

Daytoy ti mangipaneknek ti kinamanagsukisok ni Filipino ta tunggal isla ti Hawaii adu latta ti masarakan kadakuada ket no adda Filipino nga agbaniaga, masaraba, masangaili a sisasayaat iti amin a disso.

Napintas ti Hawaii no iyarig kadagiti disso ti Filipinas a dipay nasakupan ti baro a wagas ti panagbiag. Adda amin a gin-awa a masagrap. dagiti kasapulan ti bagi kas iti pagbiag, paglang-ayan ken pagsapuln.

Dagiti saan pay a nakapasar ti gin-awa a kas iti masangpetanda a wagas ti biag, napintas unay ti Hawaii...Pudno a Paraiso....

Agpennekka iti taraon, nakairuaman ken saan pay a naramanan iti naggapuan a lugar. Nadumaduma a natnateng ken bungbunga a saan a mapatanor sadiay. Adu dagiti kossangpet a masdaaw a dagiti nangina a magatang iti naggapuanda, maibelbelleng ditoy.

No kuarta agpapaska ta no dika pay napadasan ti nagidulin ti adu a kuarta, aramidemon ditoy.

Agbatay dagitoy a kalikagum iti regget a mangtun-oy ti kayat a pagbalinan, ta pudno nga adda amin a kasapulan

ngem sapulen ida, agling-et ti mangpaadda kadagitoy a paggin-awaan. Saan a kas ti Filipinas a makuna a baknang tay tao no adda kukuona ta mabalin nga adda dati a tinawidna wenno nagatangna met laeng ti adu a rigat.

Ngem ditoy usarem ti ufek, pigsá, anus ken bileg ti pakinakem tapno mapaaddam dagiti ar-arapaapem a tagikuaen. Agrabaho ti tunggal tao manipud ti agsapa agingga iti ma'em, walo nga oras wenno uray paminduaem no kabaellan ta bagim.

Babaen ti paliwmi, al-alisto a bumaknang ken makaur-nong ti kuarta dagiti sigud a nagaget ken nakinkinnamutan ti kuarta iti naggapuanna. Lokaenda laeng dagiti tagirigaten dagiti dadduma a nakurang ti anusna. Alisto a bumaknang dagiti kakas kadagitoy a tattao ket isu dagiti ap-apalan dagiti kakalianda.

No agsublida iti Filipinas, tangtangadenda ida. Gapu ta ti urat ni Ilokano agtataray pay laeng kadakuada. Iti panagsubli wenno isasarungkar iti lugar a tinanuran ti maysa kadagiti kaimnasan a parte ti panagdapatda iti sabali a daga, isut gapuna a no rantaennan tay agbakasyon, pito a bulan pay laeng kasanguanan ti panagluana rugrugyanen ni Hawayano tay mangisagsagana kadagitay kargaenna nga ipasabat nanto kadagiti gagayem ken kakabagianna. Kurangan ni Misis tay pakitiendana iti tunggal weekends tapno adda ipaknina a nasyon tay pasarabonanto. Gesdan met ni mister tay uminom ti olimpia ken lipatenna sagpaminsan tay kinaha ti sigarillo tapno addanto iwarasna no mapan agbakasyon.

Sixty pounds ti ipalubosda iti eroplano a kargaen ti maysa ngem "Filipino a pannakikadua", ipakaasi tay adda bilegna iti pagtimbang tapno ad-adu laeng ti maisangpet iti papanan.

Naragsak ti "AgBalikbayan", naragsak met dagiti "Kabayayan" a sangpetan. Naiwaras amin tay nakarga nga naisa-

gana ti adu a bulan, naatianan tay petaka, ngem kakas-angan a padas ni Hawayano, natanabutuban pay ti likudanna manipud kakabagianna ken gagayemna a saan a natun-oy ti namnamana a maipaayan ti nawadwadwad bassit, ket kagurada pay dagiti nakitada a parabur para kadagiti sabali. Adda pay agdillaw "Kasta kadi ti Balikbayan?"

Napait a padas para kadagiti AgBalikbayan a Hawayano ta idinto a ti rantaga mapan makiinniliw ken mangited laeng ti adda nga inkarigatanda nga inurnong tapno ipaayda ken pangparagsakda ngem nabantot ti pusoda ng agsubli no madamagda ken mariknada ti pannakaupay dagiti sangpetanda ta saanda a natutupan ti ninamnamada kenkuana. Mangikeddeng ni Hawayano no agsubli pay laeng wenno saanen, agipaay pay wenno saanen. Pagdaksamana no agsubli awan pay uray balikas laeng a pagyaman a maawatna. Makaawatto, may-sa a resolution wenno kiddaw tay naserbi a kasapulan.

Managayat dagiti makadap-aw iti Paraiso aglalo kadagiti patpatgenda a mangar-arapaap met a mangsagrap ti ginawa iti daytoy a disso. Ngem adu ti agkuna a mamaibaliw kano dagiti kaaduanna. Agbalinda kano a Naimut, Managinlilipat ken Aginkukuna. Pudno dayta ngem adu dagiti rason a maimakaigapu kadagitoy;

NAIMUT — umona mabalin a gapu kadagiti saan a ma-kaay-ayo a padas a kas iti nadakamatmi iti ngato. Kaykayatna ti agbalin a naimut ngem tay agbambannog nga agayat ti awan kaipasanganna wenno awan pannakabigbigna.

Maikadua; mabalin a gapu ta awan ti mabalinna nga ipaay ta narigat met a pudno ti biag iti Hawaii gapu ti kinangato ti standarte ti panagbiag. Aglalo no bassit laeng ti sapul ket adu ti isirbian (big family). Nasaysayaat pay tay taga-Kailukoan nga adda balay ken dagana.

Maikatlo; mabalin a naimut ta awan ti nasagrapda a kinalulok ti napalabas. Tay pagsasao "Awan utang a naibag a nakem."

MANAGINLILIPAT — ni Hawayano gapu ngata ta kayatna ti mangliklik kadagiti saan a maibagay a responsibilidad a maipabaklay kenkuana. Iti ababa a pannao, saan nga obligado a mangibaklay kadagiti dina maibaklay a kiddaw.

Maikadua; gapu ngata ta ni Hawayano awan ti nakallalagip a padas a rumbeng a supapakanna iti napalabas ket masair laeng ti riknana no manglagip.

AGINKUKUNA — mabalin a pudno nga adu met dagiti agbalikbayan nga aginkukuna baboen ti paliw. Ngem dagitoy dagitay Pinoy a naimaid iti riknana iti kinamanagpamarang. Kayatna nga ipaneknek nga adun ti nagbaliwanna, ti dimmurasanna ket adun dagiti bambanag a kaalumiinna a sagrapen manipud kadagiti nagpadasanna wenno tinanuranna. "Natangkem ti inapoy, napudot unay, natapok" ken dadduma pay. Minamaag a panagpamarang kunatayo ta isu met ti dinakkelanna. Nupay no kasta, adu met ti rason para kadagiti dadduma no apay nga aginkukunada.

1. Limapulo a tawen nga awanen ni Hawayano iti ilina, saan a pilaw no saannan nga ammo ti turongenna ta adun ti nagbaliwan ti lugar a nagpanawanna.
2. Mabalin a saannan nga am-ammo ni Angkuan ta sabalin ti langana nanipud idi naudi a nakitana ket ni Amboy mayso laeng ti tawenna idi.
3. Nakawa ti tiann ti danum, ken makmakan. Pudno dayta agsipud ta masakniban dagiti amin a danum nga inumen iti Hawaii. Manipud agiggem kadagiti baso ken pagtaya iti danum kadagiti pagkakaan. Nadalus dagiti pagtatangan kadagiti pagbiag. Mabungon-

da iti nadalus a papel, Maiparit a nakadasar ti taroon nga awan ti kalub wenno bungon a nadalus a saan a basta papel. Saan a maipalubos a dissuan dagiti agkarkarayam nga agkarkarga ti sakit, ngilaw, ipes, kuton ken dadduma pay. Saan a kas iti pagilian a sumanengseng dagiti ngilaw iti panganan.

Adda refrigerator kadagiti amin a pagtaengan ket masakniban dagiti amin a pagbiag ti pannakadadael, ta isu ti ad-adda a makaited ti sakit ti tao.

4. Nasakit kano a nagdigos ti danum ti bubon. Awan ti bubon ti Hawaii ket aggapu ti inumen ken pagdigos iti gripo, adda napudot ken nalamiis ket awan ti agdigos a di napudot ti digosna. Ket no nairuamen iti sumagmamano a tawen adda laeng tay pannakakawa kas tay panagsukat ti klima ti panawen. Adu dagiti rason kas ti kaadu dagiti mapilaw ken madyaw.

Gapu ti panagduduma dagiti panangipapan, adda dagiti Hawayano nga alisto met a mangrikna ket dagiti nagkaadu a padas ti mangted kadakuada ti pagibasaran a rumbeng nga isuda ti mangikeddeng kadagiti amin nga aramidenda.

APAY A PARAISO?

"LAND OF PARADISE" ti awagda gapu ta taeng ti Wawawaya. Maaramidmo ti amin a pagayatan malaksid ti paglalsingan iti gobierno kas ikeddeng ti pagalagadan ti America. "Freedom of Speech", "Freedom of the Press". Aramtem ti ania man a wagas a kayatmo iti bagi ken kasasaadmo "unlimited" nga awan ti makasinga.

"Taeng ni Gin-awa", nupay kasapulan ti panagsalukag, panaganus, sakripisyo ken panaggaget tapno magun-od daytoy.

"TAENG NI RAGSAK" naragsak ti biag ta adda amin a kasapulan segun ti pananggun-od met laeng ti tunggal masaknan. Mangrugi iti pagtaengan ti pakabuklan ti ragsak. No naragsak ti pamilia agbalinen a naragsak ti aglawlaw. Masarakan ti pudno a pannakapnek babaen met laeng ti bukod a panggeddeng a manggun-od ti aniaman a kita ti ragsak a kayat a masagrap.

"TAENG TI KINAPINTAS" adda kinapintas iti amin a disso iti lubong. Kinapintas ti nakaparsuaan ken kinapintas a gapuanan ti iyaaddang ti panawen. Agpadpada a masarakan daytoy iti Hawaii ta isu ti nakatipuntipunan dagiti nadumaduma a rasa ti lubong. Isu ti makuna a naglabbetan ti daya ken laud (East-West Center). Dingad pagduaduaan a ti panagtitiipon dagiti nagkaadu a rasa a nagifugot kadagiti bukodda a kultura ken arte a dayta ti mangpapigsa iti daytoy a disso.

Tallo a kolor, "White, black and brown" iti istay agkakatagup a masarakan ditoy. Ad-adda pay a mangpapintas ti panaglilimog dagiti kaputotan ta no damagem ti nagtaudan tay maysa a napintas a balasang, kunana, a Chinese-Hawaiian-Portugese-Filipino-American. Kayatna a saw-en a nagtaud kadagitoy ti dara a nakabuklanna.

No mingmingam ti kinataona ket awitna dagiti "traits" dagiti nagtaudanna, saanmon maibaga ti kinataona. Ngamin ik-ikutanna ti naglalaok a kinapintas a narigaten nga iladawan iti sinurat laeng.

"SABSABONG" ti maysa a simbulo ti Hawaii. Pagaayat dagiti agnaed dagiti sabsabong ket bayat ti panagbiagda iragragpinda ti sabong. Nakadalubdob latta ti rinaay a sabong iti buok, barukong wenno saan ikuentasda dagiti sabsabong (lei). Iti uneg dagiti pagtaengan saan a di la adda sabong. Iti panagsalada adda sabong (Hula dance) nakakuentas, nakakurona da pay iti sabong.

Ket no adda mapasangbayda sabong ti umona a yabradad kas tanda ti pammadayaw (naubon a sabsabong with a kiss) dayta ti "Hawaiian style."

"A KISS" simbulo ti ayat nga ipaay ti tunggal Hawaiiiano ken asino man nga agnaed iti Hawaii a sumursurot ti agus, kadagiti laeng napateg a padayawan, wenno kablaawan. "Agek", "Halik" agpaay a pangkabilaaw ti Hawaiiiano ken Hawaiiiano iti siasinoman ta kapatat dayta ti sabong a pangipasimudaag ti nabara nga ayat ken pammadayaw.

"AGEK" iti Filipinas nalaad a pangabilaaw, ta ipalnaad dayta ti maymaysa laeng a garit ti ayat, a no imagekka iti sabali a lalaki wenno babai malaksid iti asawa, kaipapannan ti kinadakes.

Ditoy Hawaii maysa dayta a galad a mangpapintas ti kannawidan a nakaisigudan dagiti agnaed a tultuladen metten dagiti amin a sumangpet a makipagnaed. Kunada "suruten ti agus tapno dika maiyanud".

DAGITI NAGBALLIGI A FILIPINO

ASSOCIATE CHIEF JUSTICE
BENJAMIN MENOR

ipagtangsit dagiti Filipinos iti Hawaii ta isu ti umuna a Filipino a nadutukan iti daytoy a pagsaad. Naiyanak iti Calayab, San Nicolas, Ilokos Norte kada Angelo ken Paulina Menor nga agnanaed ita iti Big Island, Hawaii. Ik-ikutanna ni nakaisigudan a kinasirib ket nagbalin nga Scholar kadagiti pangadalna iti Honolulu. Kalpasanna simrek iti armada iti maikadua a gubat ti lubong. Kalpasan ti gubat isu ti panagituloyna ti adalna iti Unibersidad ti Hawaii iti degree a Bachelor of Arts. Kalpasanna napan iti Boston University a nagadalanna ti Bachelor of Laws. Nairuarna ti examin ti Hawaii Bar idi Mayo 1953 ket isu ti maysa kadagiti immuna nga abugado a Filipino iti Hawaii. Isu pay ti maysa kadagiti immuna a Filipino a napili nga State Senator idi 1962. Nagakem a kas hues iti 3rd Circuit Court iti daddani lima a tawen. Naayat kadagiti kaFilipinoanna. Napakumbaba ken dina ibain ti Kina-taona a patanor ti kasaluyotan.

BERNARD A. LA PEÑA
Kaubingan nga Auto Dealer

Tubo iti San Manuel, Pangasinan. Nakitana ti umona a lawag idi Octubre 24, 1942 kada Segundo ken Julia La Peña. Dimteng ditoy Hawaii idi Oct. 10, 1968.

Naiyasawa ken dati nga Asucena Bigornia. Awan pay anakda. Isu ti magneto dagiti Filipino iti Universal Motors.

CARLITO SORIA

Tubo iti Narvacan, I. S. Naiyanak idi April 21, 1939. Dimteng ditoy Hawaii idi 1969. Isu ti maysa a pagtangsit dagiti Filipino a nakausar ti bukodna a propesyon. Naturposna ti kina CIVIL ENGINEER iti N.U. Ita a tawen naibaon idia Indonesia a kas Construction Engenir. Naiyasawa ken sigud nga Amelita Andres iti Santa Maria. Adaandan iti uppat a bunga.

LAUREANO SALVA
Kabayanan nga Auto Salesman

Dimteng ditoy Hawaii idi 1929. Naidestino iti plantasion idiy Punenee, Maui a kas trabahador.

Idi kalpasan ti maikadua a gubat ti lubong naikkan ti gundaway a nangipatakder kadagiti bukodna a pamastrekan kas Used Car Dealer, U-Drive, Taxi, Service Station, Restaurant ken Pool Room.

Ngem idi naduktalanna a nataltalged ti panunotna no maymaysa ti turongenna nga aramid, napilina ti napan nakitabaho a kas Professional Salesman iti kadakkelan nga Auto Dealer ti "ALOHA MOTORS" a nagserserbianna nanipud 1950 agingga kadagitoy nga aldaw. Isu ti matalek ken maysa kadagiti kaaduam ti malako iti kada tawen (outstanding salesman) iti duapulon a tawen ti napalabas. Nadanonen nga agritero iti daytoy a tawen (1976) a rumbeng metten nga aginana.

Iti takderna makita a napigsa pay, ket idi damagenmi no annianto ti aramidenna kalpasan nga agritero, immisem laeng ket kinunana, nga adu pay ti kayatna nga aramiden a pagpalabasanna ti panawenna.

Naiyanak iti ili a Badoc, Ilocos Norte idi Junio 20, 1908 kada Gregorio Salva ken Barbara Tabalbag iti Badoc.

Naiyasawa ken sigud a Hilda Subayno idi Junio 13, 1932. Naaddaanda ti lima a bunga, da Maxine, Ignacio, Benjamin, Gloria, ken Madeline. Sangapulon dagiti appokoda.

Naayat a makitintinnulong iti Komunidad kangrunaanna kadagiti kaFilipinuanna a makasapul iti tulong.

DOMINGO T. TOMACDER
Manager ti Tropical Land Scape Maintenance Inc.

Dimteng ditoy Hawaii idi Hunio 11, 1946. Nakitana ti imuna a lawag iti Santa Catalina, Binalonan, Pangasinan idi Octubre 14, 1921. Nagtrabaho a kas Ground Superintendent iti Sheraton Hawaii Corporation agingga iti nakairusat iti bukodna a pamastrekan (self employed) idi inrusatna ti TROPICAL LANDSCAPE MAINTENANCE INC. idi June 21, 1966.

Adun a tawen nga isu ti Presidente ti Binalonan Club of Hawaii. Naiyasawa ken sigud a Preciosa Galiardo idi Marso 27, 1954. Pito ti dagup dagiti annakda.

JOHN QUIOCO

Dimteng ditoy Hawaii idi 1928. Naiyanak iti Caoayan, Ilocos Sur idi Febrero 22, 1908. Nagtrabaho iti plantasion idiy Kekaha, Kauai. Kalpasanna immay ditoy Oahu.

Inorganisarna ti "ANNAK TI CAOYAN" idi May 3, 1963 ket isu ti presidente agingga ita. Isu pay ti napili a Presidente ti Narvacanios of Hawaii.

Naiyasawa ken dati a Dolores Aquino iti Narvacan idi Desiembre 1947. Awan bungada.

FAUSTINO RESPICIO

Director-Producer ti Filipino Fiesta iti Channel 2 KHON-TV iti Honolulu. Narambakan itay nabiit ti maikasangapulo ket maysa nga anibersaryona iti daytoy a trabaho. Isu ti maysa kadagiti kalakayan a nakairugi a mangtagtaginayon ti arte ken kultura dagiti Filipino babaen ti Programa nga iturturongna iti Radio ken kasta met iti television.

LETTY T. GAOING
manager
MARTIN'S TRAVEL OF HAWAII

Isu ti nangimanehar ti natarus ken nasimbeng a panagbaniaga ti MISS GUMIL-Hawaii 1975 iti Filipinas. BEVERLY I and her group.

AHENSIA TI PANAGBANIAGA

Adu dagiti nagballaigi a nangirusat kadagiti bukodda a negosio ken nadumaduma a pamastrekan. Kadagitoy a taw-tawen nanipud 1971 adu dagiti nangirugi ti bukodna nga ahensia ti panagbiahean. Pimmigsa ngamin daytoy a pamastrekan aglalo idi linukatan ti Philippine Tourism ti ruangan a yan ti mangpaypayapay kadagiti Filipinos nga agnaed iti ballasiw taaw.

Pagsasaganadenmi ditoy dagiti ahensia a naayat a nagited kadagiti inpormasion ken ladawanda.

VERNIE YUMOL

Manager

ROYAL TOURS

Tubo iti Santiago Ilocos Sur. Nakitana ti umona a lawag idi April 2, 1943. Dimteng ditoy Hawaii idi agtawen ti sangapulo ket tallo. Intuloyna ti panagadalna iti Farrington High School, sa iti Canons Business College, Honolulu. Inadalna ditoy ti Bus. Management a nalleppasna idi 1962. Inrugina ti bukodna nga (travel agency) ahensia idi Marso 1972.

Naiyasawa kenni Cesar Yumol. Ad-daandan ti maysa nga anak ni Lorelie.

**NAANEP A FILIPINA A NANGTUNTUN TI GASATNA
ITI BIANG TI REAL STATE**

BONNIE ARCAyna PASCUA

Tubo iti Paaray, Ilocos Norte. Naiyanak idi Junio 5, 1931 kada Francisco P. Arcayna ken dati a Leonor Andres. Nagadal.

Dimteng ditoy Hawaii idi Hulia 2, 1956. Kas kadagiti amin a dimteng Hawaii naglasat kadagiti adu a padas ken pannubok.

Napadasanna ti nakitegtegged iti Nat. Dollar Store a maysa a dollar laeng ti maysa nga oras, Tupperware Rep, Avon Representative, nag medical Sekretary, Cashier iti Hartfields, Councelor ti VOTMP, ken Phil-Am Travel Representative, Filling Clerk ti Walter N. Clark Realty Co. idi 1964 ket nagun-odna ti Real State License idi April 1966 iti Walter N. Clark Realty Co. Ltd. isu a nagbalin a katalek daytoy a kompania.

Kabayagan a Filipina a nagserbi iti Pannakairakurak ti Tagilako ti California City—(20 years).

CACATIAN'S TRAVEL

MR. & MRS. ANTONE CACATIAN, SR.

Maysa nga Ahensia a naanep a tumultulong ti
GUMIL-HAWAII Radio & TV

DAGITI NAGSURAT

Rev. DAVID SALUDEZ — Has his biography in his articles.

FELIFE MADARANG — Nayanak idi Nov. 8, 1910 idiy Lumbaan, Pinili, Ilocos Norte kada Pedro Madarang ken Andrea Albano. Dimteng ditoy Hawaii idi 1925. Adu ti inorganisarna a Filipino Organisation. Agdama a Presidente ti Badoc-Pinili Aid Association ken bise Presidente ti GH.

LINA C. SALUDES FELICIANO — Tubo ti Badoc, Ilocos Norte. Naiyanak idi Nov. 27 1951 kada Fred ken Pacita Saludes. Apagbalasang pay laeng idi isun ti nagbalin a personal sekretary ti Presidente ti Gumil-Abra ken Secretaria ti GUMIL-HAWAII ti innem a tawen. Maikadua iti inauna nga anak ti Pondador ti GH.

INES J. O. CAYABAN — Naiyanak ni Mrs. Cayaban idiy Claveria Cagayan idi April 20, 1904 kada Vicente Viernes ken Victoria Nebal. Dimteng ditoy Hawaii idi July 1, 1931. Nayasawa ken Jesus Ochoa Cayaban ket addaanda ti maysa a bunga ni Dante. Soan a mabiliang dagiti nasayaat a gapuananna, pangulo, naayat nga agserserbi ti kumunidad, mannurat ken ina ti Salun-at

iti Hawaii ken trabahador ti comunidad.

CATALINO SUERO — Nayanak iti Cabugao, Il. S. idi Nov. 25, 1910 kada Patricio Suero ken Gregoria G. Sueoro. Dimteng ditoy Hawaii idi 1931. Maysa a managserbi ken pangpangulo ti kumunidad iti isla ti Kauai. Mannurat ken anunciador ti Radio Station KIVM ti KAUIA.

ARNOLD C. BAXA — Naiyanak idisy bacarra, I. N. idi Septiembre 13, 1943 kada Juan Baxa ken dati a Maria Constantino. Agdama a bise Pres. ti Maui Community Council. Isu ti Outstanding Writer of the year 1976. Award nga impoay ti G-H Literary Contest.

AMADO YORO — Tubo ti Tapao, Sinit, I. S. Maikapad kadagiti innem nga anak da Romana Ilar ken Fructoso Yoro. Mannurat iti Bannawag ken dadduma pay a warnakan. Dimteng ditoy Hawaii idi 1971. Opisial ti G-H ken agdama a kameng ti Unit Executive board ti ILWU Local 142 Nangab-abaken kadagiti salisal ti panagsuratan. Naiyasawa ken Gloria Paga Sinit met laeng.

AURORA MANAYAN — Naiyanak iti Pasuquin, I. N. idi Mayo 15, 1929 kada Maria ken Jesus Timbol. Dimteng ditoy Hawaii idi 1970. Naiyasawa kenni Dr. Benjamin Manayan a kailianna met laeng. Nag office manager Ti KISA Radio ken agdama a Piano Instructor.

AIDA RAMISCAL — Naiyanak iti Bacarra, I. N. idi Marso 4, 1940 kada Florentina Fe Benito ken Bernardino Ramiscal. Maysa met a Mannurat nanipud agag-adal kadagiti Kolegio ken agsururat met kadagiti warnakan iti Hawaii. Maysa ita kadagiti mangisursuro iti Hawaii Bilingual/Bicultural Education iti Hawaii. Balasang pay.

CHITO PENA CAMONAYAN — Naiyanak iti Paooy, I. N. idi Marso 14, 1931 kada Andrea Queveda ken Venancio Pena Sr. Naiyanak a Mannurat ket agdama ita a kolumnista iti Pacific Courier. Dimteng ditoy Hawaii idi 1961. Naiyasawa ken Juan Camonayan maysa a retirado a U. S. Navy.

MELCHOR C. AGAG, JR. — Naiyanak iti Bangui, I. N. idi Diciembre 1, 1938 kada Angela Cadavona ken Melchor Agag, Sr. Maysa kadagiti pondador ken opisyal ti G-H. Agdama a presidente ti OFCC. Kolumnista ti Pacific Courier ken Pacific Journal. Asst. Adm. ti Communication Center iti East West Center. Nayasawa ken dati a Letty Bumanglag ket addaandan ti maysa a bunga ni Lei Joy.

REV. JUAN F. DAHILIG — Naiyanak iti Badoc, I. N. idi Disiembre 24, 1906 kada Antonia Fernandez ken Angelo Dahilig. Nagaadal iti Christian Training School iti Adamson. Nalpasna ti M. A. ken B. D. na idi 1934. Nangisuro iti Dept. of Philosophy and Theology iti Cincinnati Bible Seminary. Nagpastor iti Wahiawa Christian Church. Retired Army. Mannurat kadagiti nadumaduma a warnakan ti America kopy. Maysa kadagiti Pondador ken Adbisor ti G-H. Naiyasawa ken dati a Marina Talavera. Addaandan ti dua nga anak da Richard maysan nga inhiniro ken Robert.

MICHAEL L. FOREMAN — Linguist ken Instructor ti University of Hawaii. Maysa nga Americano ngem naiyasawa iti Filipina. Makasao ken makasurat ti Filipino, Iluko ken dadduma pay a pagsasao.

SATURNINO G. RAFADA, JR. — manipud iti Department of Public Information Republic of the Philippines.

LEODEGARIO BLANCO — Naiyanak iti Bangar, La Union idi Sept. 8, 1940 kada Rosa ken Apolinario Blanco. Maysa kadagiti Pondador ken agdama a bise Presidente ti G-H. Mannurat iti Drama ken Pintor. Nagadal iti University of Santo Tomas College of Fine Arts. Isu ti napili nga OUTSTANDING ARTIST OF THE YEAR 1976. Dimteng ditoy Hawaii idi 1966. Naiyasawa kenni dati a Luz Camarillo. Awan pay bungada.

ANASTACIO DE CASTRO — Naiyanak iti Bangar, La Union. Anak da Ex-opisio Mayor ken Mrs. de Castro iti Bangar. Agdama a Presidente ti Bangarian Circle of Hawaii. Maysa kadagiti Pondador ken agdama a Sekretario ti GUMIL-HAWAII. Outstanding Actor of G-H 75-76. Naiyasawa ken dati a Lina Camarillo. Addaandan ti uppat a bunga.

ENGLISH

Editors Remarks:

OUR VERY OWN IMAGE

It is not bad to look at ourselves once in a while. Like a part of our own daily activity, we cannot leave the house before looking at the mirror to see that our personal poise is fitted for the day.

This book undertakes not only to compile the history of Filipino people in Hawaii, their situation and achievements but also to diagnose our social melodies, analyze the cause and origin of our undesirable traits, remind everyone with their weaknesses and suggests the solution to change the unacceptable traits we had.

For the numerous leaders of Filipino Organizations, the various peculiar assets you are showing will serve as mound and significant emblem for younger people to follow.

To youngsters who happen to scan the pages of this book, do think deeper and more extensive research as to the causes of each particular ailment, the factors that ties the Filipinos no better way of participation to the higher ranks.

First of all, let us look at ourselves and I'd suggest some points of virtues and admirable qualities which I want you to see and feel yourself if you possess them or be ready to acquire them for all times.

As a Filipino, we must continue to possess the universal recognition for us; 1) hospitality, 2) modesty, 3) bravery and patriotism, 4) love of the home and devotion to family ties, 5) value of personal dignity, 6) love for Christian principles, 7) industriousness and ability to bear pain, 8) politeness and courtesy.

Young people of the third generation must observe this guidelines, so as to preserve your personality as a Filipino. This traits makes us Filipinos a truly charming people.

Most likely adjustable, we easily assimilate the American ways which we cannot escape but go with it, but remember you are a people with two ways traffic now, thus makes us diversified to other races.

Filipinos are known to be the number 1 immitators in the world. That is a pride because we can, but be sure to stick to the guidelines that makes us the best of all.

Back to the mirror and look at your whole being from head to foot and to the inner most. Are you worth admiring or bearing the good image of the race?

On the other hand, it is also adviceable to think after a lavish smile on your lips upon looking at our charming face, your well dressed body with ornaments.

Sit down and think deeper, examine the concience, our defects, find out what is wrong with us, scrutinize our faults and analyze our vices or shortcoming as a people. For a change, look once more at the mirror. Don't look at your well groomed hair but stick your vission to the forehead and look through it. What is the matter with me? What is wrong with my habits? What will I do to eliminate my faults? What will I do to do something good to make everyone happy and make everyone to love and respect me?

We are aware of some social defects and undesirab'e characteristics that needs correction. Some with this social defects are maybe; inherited, acquired from other people (other races) whom we contact with and also inborn.

Other writers says; "Self criticism is a cleansing agent." Why not wash those harmful virus that may continue to affect

adversely the robust development of our own concept of Filipino culture.

I still want to enumerate the various ailments and bad habits which I think undesirable and need changes. We can eliminate them by self-improvement. They are;

1. The "awan bibiangmo" - mind your own business.
2. The "madamdama" - "manana habit" or gasat na - not that it is destine to.
3. Excessive self pride or "amor propio" and too much Ego - "Iyagawana bagina".
4. Poor Sportsmanship - "Saan a makalawlaw ti kelleb" (Narabaw ti ubetna)
5. Tendency to engage in gossip - "bla ... bla ... bla"
6. Depending upon fate - "Agpannuray iti gasat" (kina-sadut)
7. The "Ningas Kugon behavior" - "apagbiit a gil-ayab"
8. Jealousy, Envy and Damning - Imon, Apal. (I will discuss this in the Iluko Section)

We are the race armed with unfaltering awareness of our accountability to our decendant and to posterity, let us stand firm with head erect and clear vision to look at our image. Cover the scars that deform the skin by not only applying thick artificial makeups' but leave it (the body and mind) shine naturally washing off all dirt and diagnose illness with deadly viruses to ruin the health and body as a Filipino.

I have presented a preview in my Iluko articles to hide partly whatever is only for us. I have derived mostly from my practical observations and experiences and some comments

from other races and observation of other Filipinos about ourselves.

Let us then all proceed to amend a fault committed. Solve problems defect in ourselves after the diagnose. We lack UNITY to paddle ourselves to the crust.

Then tomorrow we will be pleased to view our image in our mirrors and will be proud as we go along here and elsewhere.

P C S

SOME PROBLEMS AFFECTING THE FILIPINOS IN HAWAII

Pacita Cabalera Saludes

The Filipino people is faced with many social problems and the family is the first to be affected.

With the high cost of living, both parents usually go out of home to earn more money, thus leaving little time for the home. This way of life has something to do with the deviant behavior among the children thus Juvenile Delinquency results.

Juvenile Delinquency is increasing in the state. It is a behavior among young people which is at variance with moral code. It is serious divergence from the accepted standards and is a menace to the welfare of the people. Some mainly acts to satisfy instinctive urges. They tend to be over active, restless and aggressive wanting all comforts of life.

Some wanted to own the best in everything as automobile. They can brave nor go to the extend of possessing things beyond their means. It is often said that the family is the basic unit of society. As such it is the beginning of all human relations, The first link between the individual and society.

The Filipino of today in the state is many different persons in one. Combine largely but disperse to various jobs regardless of ability, talent and courage to face whatever good for money. They are said to be the best worker, most industrious and easily progress because of their thriftiness.

But some way, somehow, discrimination is still strong to depress the Filipinos in all categories basically in education. "Professionals" graduate from the Philippines in the various degrees are not considered in Hawaii's educational pursuant not until one can undergo special trainings in colleges and universities.

Presently the Filipino Community is involved in the welfare of presenting this problems to the Federal Government for consideration.

Filipino children in school are very much discriminated, thus result to the depression of ones mental capability. Instead of improving, inferiority complex immersely develop.

This year the Hawaii Bilingual/Bicultural Education Program is organized. Started by some Filipino educators who is now working on it with much concern on the curriculum where Filipino Students can easily go through with it.

The U. S. Department of Education is undergoing interviews to Filipino Parents to help solve largely the problems of educational system. among Filipinos and at the same time the dealings with other people.

CONFLICTS

As a result of the rapid social changes and the impact of the environment, the old Filipino culture which is basically conservative has shaken up by the impact of Hawaii's influence and technology.

Hawaii known as the "Melting Pot" the meeting and mixture of the East and West has not been a successful mixture because of some basic elements are maladjusted and conflicts usually occur.

Not only that, it also occurs in several cases to the Filipinos themselves. In the area of: 1. love and courtship to the youth, 2. discipline in the family and many Filipino parents will not hesitate to use the rod as used by them in the Philippines which conflict with the modern emphasis, especially to children on or above 18 years. We could term this as "the tyranny of parents" who lost their rights to straighten their children to whatever path they want them to go. 3. Enviousness — One might be able to be ahead of the other, maybe more popular by doing something useful and appreciature to people or to the public, maybe better in her way of living, dressing herself, etc., thus surpassing the "envious" people, who in one way or another will find a way to pull the fellow down to place herself in return.

In running for position in higher ranks (politics) one may be sincere to aspire to such position with the main goal is to serve his people, but some might also want to claim for that same with the purpose of showing that he can do just to confront the other. In other words he do not want to be surpassed.

One would rather cross his way picking the febbles behind him to smear the face of the other, so that the beauty in his eyes for the public will blunder, thus they will look upon the offender.

Should this uncountable problems be solved Filipinos in the 50th state will be best in the bundle of races.

BROKEN FAMILIES

Separation between spouses (divorce) is another problem that confronts a better way of life among people in Hawaii which is greatly adopted by Filipinos.

There are some couples who were living as common-law husbands and wives. This is the most disgracing part on our own Divorce which is a most proveable solution to this cases. "it was said to be a new start for a better change", which greatly affect the family life. Cut that care and nurture to children concerned to their innocence they inevitably suffer.

There are several reasons why couples result to divorce. The freedom enjoyed by men was added to her dignity and personal worth but it has also exposed her to risks such as divorce and desertion.

If the woman is cut off from husbands' life, a labor, she becomes careless of her family obligations, especially in our modern society where she is free from social pressure. This freedom may also give chances as having the right to sexual freedom especially if husband and wives are unhappy in their personal relationships as may seek escape in extra marital adventures.

There are lots of reasons why divorce encounter a couple. To get material needs sometimes affect the relationship of a couple.

The wife becomes hard to please as her wants multiply and strives for the unattainable. If the husband cannot provide, she may be forced to go out of home to earn extra money to satisfy her wants. As of today there are many opportunities for employment for women with qualifications which most man cannot qualify.

Men also sometimes are dumb by looking forward in the selection. They like to marry woman because she is beautiful, very magnetic, and lovable not considering that he cannot afford to provide her wants in her present pose.

Love they say is "blind and lovers cannot see". The very start love is sweet but that sweetness easily washed away as the beautiful petals of the roses wilt.

What is love anyway?

It is give and take, sharing in everything, in sickness and in health, poverty and in wealth. It is sacrifice above all.

Had there been big families who survive years and through out with healthy and happy children and grand grand children, these are the real model possessing the virtue of a Christian Filipino Family.

Marriage in the Philippines is viewed as a permanent contract and invariable social institution that death alone can break it. Divorce is not recognized by the Philippine Law, although legal separation, the marriage bonds are not severed and is only permissible in case of adultery or one of the spouse attempt to take the life of the other.

In Hawaii slight limitations are considered as Divorce is advisable to all couples who in one way or another can cope a better understanding and a happier way of life.

So as often said by the concern that it is foolish to devote ones life to desolations and forever sufferings.

TRAITS

Filipinos are said to have diversified background is such that it

allows us to develop our rich culture and excellent qualities. One of these constitute a strong nucleus of characteristic traits of a strong family ties. No matter how bad a child or how big the family, love and strong affection with deep concern still rein.

There are strong ties among parents, children, brothers, sisters and other relatives. This traits cannot be equalled in other culture. Lots of sacrifices are involved. For instance, an older brother may postpone her marriage if only to send the younger sister to school. Mutual affection and helpfulness serve as the best security we should say. But it is very dismaying that some youngsters of this young generation seems to turn about face to such beautiful traits of ours.

Most of the youngsters now in Hawaii seeks to be more free, so that they forget entirely that virtue of sacrifices and helpfulness to parents in regards to family progress.

Some youths who are able to earn their own money have to keep tight and tract of spending those earning in their own discretion. Hopelessly parents with high aspects to family prosper at large, close their fist tight with anger blaming the environmental force that affect this malady.

Third generation Filipinos never consider the value of respect, greeting to aged, the elderly people. This valuable traits give a turn down to our culture.

Considering the Filipino Cultures like the authority is vested not only in the father but in the parents grandparents. For instance in marriage, it is specifically practiced that grandparents and close kins should be consulted to plan and witness the marriage. In the state it is no longer practiced.

The oldest sister or brother in the family should also have authority or deserve that respect from the younger one as address "Manong or Manang."

Unfortunately some if not most of the local Filipinos in Hawaii are already westernized that they can just call their elder ones in their names as they do to their teachers and other superiors.

The sweet sounding "Mam and Sir" to greet is madly forgotten. "No more way to be polite" quoted by a newly arrived immigrant when the whole class laugh at him in the manner he was used to in his old classroom in the Philippines.

It is about time that Filipinos in this part of the world must also inculcate to the mind of the younger generation, Department of Education (DOE) so far to help maintain the culture of all nations to know by the youth of various ethnic groups.

STATE COUNCIL OF PHILIPPINE HERITAGE

The State Council of Philippine Heritage (SCPH) was originally organized by the State Foundation on Culture and the Arts, for consulting progress. It is now an integral part of the United Filipino Council of Hawaii, and serves it as a statewide, non-partisan-political, non-profit, standing committee, to the SFCA and other governmental agencies as a non-governmental advisory body. It is established for the purposes set down below.

Purposes:

1. To preserve, perpetuate and further the culture and the quality of the traditional arts of the Filipino people in Hawaii;
2. To encourage and support the active collaboration of organizations and individuals, dedicated to the above goals.
3. To provide and assist qualified administrators, leaders, scholars and teachers to develop, improve and to disseminate the knowledge, skills, and the practice of the traditional Philippine arts, crafts, games and customs;
4. To assemble information and maintain records on Philippine cultural resources and activities and make them available to the UFCH, its member organizations, and to the SFCA;
5. To assist the SFCA in the preparation of programs and budget plans, and in the scheduling, implementing, evaluation, interpreting, and reporting of activities under its Philippine Project of the Cultural Development Program.

The main goals of SCPH is to reenrich the lives of all ages by preserving, enhancing and presenting Philippine traditional arts, crafts, skills and customs; and to develop interest so that participants in our conferences or workshops continue classes and join future workshops so that they can then become future teachers of Philippine arts. SCPH was started Dec. 1970 by several civic minded Filipinos cooperating with each other to promote its goals.

THE THREE POWERFUL TERMS

It is the nature of Filipinos to be polite, hospitable, respectful, and most of all, proud of all that he is, what good he has done, what he is doing and what he will be able to do. He stand firm and never retract to whatever casualties he has to face.

When comes to culture, he is the proudest of all although some prefer to turn their back thinking he is better appreciated by doing so. Some pretends to be locals. We cannot blame the "locals" (third generation born in Hawaii) for it is due to the negligence of some of the Immigrant parents who didn't direct them the right path and teach the right terms to use as they grow. I rather say that the intentions of most Filipinos who came to Hawaii is focus to only one target, for dollars. They came to improve life situation missing in their minds the supreme purpose of a race, to promote, to preserve and perpetuate the Filipino culture and heritage.

Far from the motherland, everyone must think that in unison to faith, plans and actions, molds us to an enjoyable and progressive life. Should everybody be open minded, willing and able to blend his everything to ethnic community, not most of the time looking closely upon their own progress in wealth and dignity? Filipinos in Hawaii would reach the most proveable rank above all.

"Apal a dakes, Imon and Agum," are the three terms that bring us to failure.

"APAL A DAKES" — Idadanesnaka met laeng tay kapadam — who is aspiring to the target you are after or want to possess what others can beyond their reach.

"IMON" — when one creates that ill feeling towards

another who possess that ability, quality to surpass the other. Worse to ill feelings is a dreadful act purposely planned by the concerned to or degrade the moral of another. IMON leads the saying "your best friend for today will be your worst enemy for tomorrow."

"AGUM" — when one claim to possess others creation or belongings by bragging the other so as to end in a deadly hatred. Because of this term, closest kins and friends hate each other thus results to the downfall of any prosperous outcome of plans and good thinking.

However, there are few Filipinos as a febble in a pile of sand who in one way or another can have a better thinking who can apply plainly the proper objectives of a good natured Filipino to restore whatever characteristic proper for him and for his countryman to do in this foreign land where we are now. These are the subjective FILIPINO LEADERS OF TODAY who are trying to unite their people and are acting to be the "MODELS" for everyone to follow.

Saan a napintas dagitoy nga iladawanmi ditoy a libro, ngem masapul a maammuan dagiti sumarsaruno a kaputotan dagiti saan a nasayaat nga aramid tapno, liklikanda, kasta met nga imalditmi met ti kinapintas iti sabali a bangir tapno agpaay a pagtuladan ken ituloyda koma tay bukod a pagsasao ti kayatko apangilawlawag ta narigat no maawatan amin dagiti saan a rumbeng a makaammo kadagiti saan a nasayaat a kababalin a makaipababa ti kinataotayo a Filipino.

LANGUAGE, LITERACY, LINGUISTICS, LAW AND GUMIL

By Michael L. Forman
University of Hawaii

Because of my interest in Philippine languages and their place in Hawaii culture and society, I have been aware of, and enthusiastic about GUMIL since the year of its inception here. It is not a surprise to me then, that recent events provide confirmation that the objectives selected in the founding of GUMIL were objectives chosen with foresight, wisdom, and righteousness. Essentially, at least as I understand them, these objectives are ecological or conservationist. Ilokano in Hawaii is to be fostered, nurtured, maintained. A major channel to this end is the channel of reading and writing, the path of literacy.

Only a few weeks ago, first-page articles in the Honolulu newspapers reported a protest filed with the United States Office of Civil Rights, complaining of stereotyped treatment of Filipinos in literature and other materials of the State of Hawaii's Department of Education (DOE). One specific complaint among many was the lack of a fair portrayal of "successful Filipinos whether in the Philippines or in Hawaii". Because GUMIL members anticipated this need, it is not possible for DOE officers to excuse themselves by saying that the materials needed do not exist. GUMIL's first anthology, DAGITI PAGWADAN A FILIPINO ITI HAWAII, contributes to filling that need of presenting to a wider readership the life stories of some of the Filipinos who have benefitted our society.

Other specific complaints in the protest were concerned with the denial of equal educational opportunity to Filipino children in the state. My own research experience in Hawaii leads me to believe that there are indeed grounds for making this charge. It seems to me sadly ironic that the linguistic skills of schoolchildren who speak Philippine languages should be seen by some as "problems" rather than as treasures, as valuable resources. This is particularly so in

light of the fact that the federal government, citing the national interest, has spent many thousands of dollars to try to build up the number of other speakers of Filipino languages in our universities. Long ago it struck me that the money spent teaching mainland haoles like me to speak Tagalog or Cebuano or Ilokano would be better spent nurturing the Ilokano and other Philippine languages already growing naturally in children of Fil-American ancestry.

Unfortunately, this is an area in which the government of the State of Hawaii has shown considerable backwardness. Since about 1968, Hawaii annually lost about a million dollars in federal funds earmarked for bilingual programs in Hawaii's schools. The funds were lost because officers of the DOE did not see fit to apply for them, taking the position that "Hawaii is not a multilingual or even a bilingual community." About three years ago when I spoke to a top officer of the DOE about the need for Filipino language programs in schools here, I was answered that the whole concept of bilingual education was news in that department. This is really quite shocking when one considered how long Filipino children have been coming into the state and when one knows that since the 1950s, the United Nations has held the Philippines up to the rest of the world as a model of how to use pupils' own languages in the educational system. It would seem the DOE has something to learn from Filipinos.

DOE has now reluctantly accepted federal funds and is moving (very slowly) into bilingual education. The first language involved is, of course, Ilokano. The fact that this program exists should be a matter of considerable encouragement to members of GUMIL, but I believe that you must also concern yourselves with scrutinizing the manner in which the DOE moves to meet the ends of the federal program.

Writing in Ilokano and publishing your own literary output are surely laudable and welcome activities. I trust that GUMIL will continue to work in this manner. There is, however, a danger that might be mentioned, the danger of being labeled a "vanity press." I believe

you can remove any such suspicion by daring to engage yourselves in battle against the enemies of Ilokano in the public arenas where they fight against your goals. I am arguing that to write and publish and read by yourselves will not be enough; that in line with your goals, you must also consider the scope of the wider social problems as these affect your goals and enter into public advocacy for your goals. If you fail to do this, you will find too soon that there are no children-become-adults who can read what you will have written and published.

As advocates of the preservation of Ilokano, you might well familiarize yourselves with the federal and state laws which support your position, and concern yourselves with seeing that these laws are enforced.

During a year of residence and research in a predominantly Ilokano plantation town on one of the Neighbor Islands, I have come to appreciate even more the importance of the objectives which GUMIL has selected.

Even though Ilokano is used a very great deal in this village, there are still considerable pressures operating against the preservation or development of Ilokano in the repertoires of the children of the village. At the level of home interaction, I have observed that many families do use Ilokano, and as in other groups, small children one and two years of age develop the competence to follow and comply with instructions of considerable complexity given in Ilokano. Curiously, though, while I have heard children speaking Ilokano in a number of relatively private situations and thus know that there are children who can speak Ilokano, it is not easy to find children speaking the language in the open. What might be the reasons for this? No doubt they are many and complex and they are reasons which are generated in Hawaii society; they are likely not reasons brought from the Philippines. One thing I have been told by many parents is that they are content to have their children understanding Ilokano; they are not particularly concerned that the children speak it. The impact of this

attitude on the actual language development of the children is something that deserves study.

When Ilokano-speaking parents in the village were queried on their opinions with regard to use of Ilokano in the schooling of their children, 100 percent responded that they would like this very much. The effect of the DOE's failure to use Ilokano in the children's schooling on their language development is another matter that deserves study.

Surely others in the society, those who do not share in the competence of speaking one or more Filipino languages, are involved in the reasons why children do not speak Ilokano openly. There are, for instance, public health nurses who urge parents to speak English rather than their native language with their children. They give a "screening test" which is supposed to gauge the child's language development as a part of his normal human maturation. This test is actually an English test which assumes that the child is learning English. There is no Ilokano version which would examine language development relative to the learning of Ilokano (although of course such a test could be developed, or may already exist in the Philippines). As a result, a child who is natively acquiring Ilokano may be rated as retarded or delayed in his language development, all because of confusion on the part of the testers between acquisition of native language and acquisition of a foreign or second language, and confusion between language development (in any language) and the learning of a specific language.

The pressure cited above against cherishing their native tongue is a pressure exerted on children even before they reach school age. There are yet other pressures. At about the time when children are entering school, parents are encouraged to read to their children. Many factors conspire to defeat the conservation and development of Ilokano in this situation. First, there is the historical matter of the deliberate policies of the plantation labor recruiters to contract only those workers who were illiterate; there is also the related matter of governmental collaboration with the planters in maintaining that level of illiteracy. Even today when government official says we

cannot afford this or that literacy program, one cannot avoid the thought that he is still trying to exploit "cheap labor". It might be in GUMIL's interest to investigate the history and the manner in which the state provides adult education, or, often, fails to provide even ineffective education in the plantation communities. When parents have somehow managed to become literate by their own efforts, or in the case of more recent immigrants who have not been screened out of Hawaii because they were already literate in the Philippines, there is little support available should they want to read to their children in Ilokano. To the contrary, certain government-sponsored "outreach counselors" actually urge these parents to desist in the use of Ilokano in the home and shift to English "for the sake of the children."

Second, there is the general problem of the (non) availability of reading material: What books are available for parents to read to their children, once the basic problem of adult illiteracy has been overcome? GUMIL might take up as a matter of high priority the resolution of this problem. A number of approaches suggest themselves: If there are children's books existing in the Philippines, import them for sale here: Write books for children here: Encourage the writing of children's books by various means such as conducting contests with prizes and sponsored publication for the winners: Publish a small inexpensive monthly magazine for children, in Ilokano, having a department or section in the magazine wherein children are encouraged to write, and selected children's writing would be published regularly; produce an Ilokano version of a Sesame-Street-type program for local educational television; etc. I am sure you can add other suggestions to this list.

There is one other thing I would like to ask you to think about. In contrast to the others I have mentioned above, this matter is a relatively small one and something you could act on immediately. I trust that you will take my suggestion in the spirit in which it is offered and not take it amiss. I wonder if you might not perhaps

be harming your own cause inadvertently because of something you may be using almost automatically, with little thought to the necessity or the effect. Why do you refer to Ilokano, that linguistic code which provides you with your unifying purpose, as a "dialect" rather than as a "language"? I realize of course that the contrast between the two labels is often unclear, that the words are not used by every person in exactly the same way. In linguistics, the attempt to draw a clear and firm distinction between these two words has a rather vexed history. But let me put it this way: I know of no good reason why you should not refer to Ilokano as a language.

To sum up: it is my opinion that GUMIL has set for itself worthy goals. To meet these objectives, I argue that you would do well to engage yourselves with three matters I consider basic: literacy, linguistics, and law. There are laws which support the objectives of GUMIL, but you must familiarize yourselves with them and then aid in seeing that they are promulgated and enforced; there is knowledge in linguistics, especially in the areas of sociolinguistics which concern themselves with language loyalty, language maintenance, language engineering and the ecology of language, which might provide you with useful guidance; and especially, there is the matter of a need for strong efforts in literacy for both children and adults, if there is to be anyone who can read what you write and publish.

GUMIL - HAWAII

(Gunglo Dagiti Mannurat nga Ilokano ti Hawaii)
(Association of Ilocano Writers in Hawaii)

by

MEL C. AGAG, JR.

GUMIL-Hawaii is the first Filipino writer's group to be organized in the Hawaiian Islands. It has its counterpart in the Philippines - a country of some 87 dialects - Iloko being one of the major ones. There are GUMIL-FILIPINAS provincial chapters that are found in the most, if not all, of Ilocandia.

Founded in January 1971 by Mrs. Pacita C. Saludes, a prolific Ilocano Writer of Bannawag-fame and columnist of other Filipino papers in Hawaii, GUMIL-Hawaii's objective is to develop, foster and perpetuate the Ilocano arts, dialect, and culture in Hawaii. Its major activities include the publication, in book form of anthologies in the different branches of literature. Its first anthology, "Dagiti Pagwadan a Filipino iti Hawaii," are biographical sketches of Filipinos who have done something for the betterment of fellow Filipinos in Hawaii, came out in February 197b. Second Anthology-"DAN-DANIW" - (Poems) - Iloko and English - came out Abril 1975 and this third Anthology for 1976. Future anthologies will be printed on short stories, and perhaps, dramas and plays as we have already started performances on stage Jan. 17-18 1975-"GAPU TA PATPATGENKA" and this years drama "AG-TANGKAYAGEN TI INIT" both are written and directed by the President Pacita C. Saludes who was just elected for her fourth term as President since she founded GH.

The organization sponsors an annual queen contest and a yearly writers Literary Contest, seminar and workshop. GUMIL-Hawaii constantly seeks members from the Filipino com-

munity in Hawaii who may not necessarily have the "talent to write". All that is needed is INTEREST in the organization and in the pursuance of its objectives.

From 16 interested people at the beginning expanded to what we are now - people possessing the various talents working together to its goal.

OPISYALES, 1976 - 1978

Presidente	Pacita C. Saludes
Bise Presidente	Leodegario Blanco
Sekretario	Anastacio P. de Castro
Maikadua a Sekretario	Lina S. Feliciano
Tesorero	Maura Tacderan
Maikadua a Tesorero	Mariene Manzano
Auditor	Carlito Laforga
Business Manager	Sylvia Pudiquet
Press Relations Officer	Antone C. Cacatian, Sr.
Assistant PRO	Lorraine Miguel
Sergeants-at-Arms	Onofre Ramiscal Rhuddy Castro Francisco Ponce Amado Yoro
Board of Advicers	Emilio S. Alcon Rev. Juan Dahilig Rev. Matias S. Miguel Felipe Madarang Graciano Soriano
Board of Directors	Melchor C. Agag, Jr. Emilio S. Alcon Conception Cacatian Maura Tacderan Juan F. Dahilig Matias S. Miguel Felipe A. Madarang Pacita C. Saludes Anastacio de Castro Lina S. Feliciano Graciano Soriano

DAGITI KAMKAMENG (MEMBERS)

(as of November 1975)

1. Alberto S. Abejon	31. Aida Cadelinia
2. Melchor C. Agag, Jr.	32. Amelia Calaoagan
3. Erlinda Agcaoili	33. Baldomero Camarillo
4. Rehea Aldanese	34. Chito P. Camonayan
5. Joe Agpaoa	35. Lorna Castro
6. Leonardo Agpaoa	36. Rhuddy Castro
7. Gene A. Albano	37. Anastacio de Castro
8. Emilio S. Alcon	38. Ines Cayaban
9. Ben D. Andaya	39. Dolores Cera
10. Frank S. Anno	40. Fe A. Constantino
11. Vicente S. Anno	41. Vicente Corpuz
12. Bernadette Antonio	42. Fely Cristobal
13. Mariano Artienda	43. Ruben Cristobal
14. Rosalina V. Arzadon	44. Juan F. Dahilig
15. Pineda Bagayas	45. Constante Domingo
16. Andrea Baptista	46. Clemente Duclayan
17. Consolacion Batacan	47. Josie Dulay
18. Arnold C. Baxa	48. Presentacion Eslava
19. Victor D. Baxa	49. Lina S. Feliciano
20. Luisa Benabese	50. Norma Felipe
21. Pernille Fe Benito	51. Flor Fernandez
22. Leodegario M. Blanco	52. Ceilita Fontanilla
23. Lolita Blue	53. Baltazar Fontejon
24. Leonora Borce	54. Jesus Fontejon
25. Norma Borce	55. Segundina Fontejon
26. Imelda Buentipo	56. Gabriel Gabay
27. Virginia Burchette	57. Gloria C. de Gala
28. Perla Cabico	58. Norma Galinato
29. Antone C. Cacatian, Sr.	59. Leticia B. Ganal
30. Conception P. Cacatian	60. Burt Garcia

61. Glennes Garce	98. Victoria Ramil
62. Rosalinda S. Guarin	99. Aida F. Ramiscal
63. Norma Lactaoen	100. Onofre F. Ramiscal
64. Carlito Laforga	101. Agapito Ramos
65. Bernard Lapenia	102. Susan Rodriguez Manapat
66. Ruben L. Lapitan	103. Susana Rodriguez
Tagavilla
67. Lilia Lastimosa	104. Josephine L. Rupio
68. Flora Lazaro	105. Efleda Sadie
69. Felix D. Lazo	106. Luz Sagaysay
70. Sonia Lugmao	107. Lerina C. Saludes
71. Felipe A. Madarang	108. Pacita C. Saludes
72. Aurora Manayan	109. Lucila Saludes-Gamula
73. Mariene Manzano	110. Felix P. Soriano
74. Precilla Meneses	111. Graciano E. Soriano
75. Lorraine Miguel	112. Catalino Suero
76. Matias S. Miguel	113. Caroline Supnet
77. Ted Mina	114. Magdalena Taca
78. Maria Orbito	115. Mila Taca
79. Bella Ortega	116. Pricidia Taca
80. Sahlee Ortega	117. Beverly Tacderan
81. Orbano Panahon	118. Maura Tacderan
82. Benefico Paraso	119. Corazon Tacto
83. Estrella Pascua	120. Rebecca Tacto
84. Letty Pascua	121. Redolyn Tagala
85. Bonie Pineda	122. Evelyn Tamboa
86. Francisco Ponce	123. Domingo Tomacder
87. Romeo Pudiquet	124. Domingo Unciano
88. Sylvia Pudiquet	125. Leon Valbuena
89. Ruthe Pugal	126. Perseveranda Varuela
90. Estrella Queja	127. Fe Villanueva
91. Constanca Quinto	128. Jose Villegas
92. Evelyn Quioco	129. Mariano Vilorio
93. Willie Quioco	130. Felipa Williams
94. Connie Rabanal	131. Amado Yoro
95. Pedro Racelis, Jr.	132. Perlita Yoro
96. Zorahayda Ralleto	
97. Ireneo Ramento	

The Hawaii Bilingual/Bicultural Education Program

Aida F. Ramiscal

Yes, the Hawaii Bilingual/Bicultural Education Program is born! It is a federally-funded pilot project, an experimental program designed to aid the integration of immigrant children into Hawaii's schools.

The program is administered thru the Curriculum Development and Technology Branch of the Office of Instructional Services of the Hawaii State Department of Education. Administrative staff comprises Mrs. Grace Fujita, Director-Curriculum Development and Technology Branch; Dr. Helen Nagtalon Miller, Administrator, and Ms. Elen Ongteco, Program Specialist, Hawaii Bilingual/Bicultural Education Program.

Since the Ilocanos consists approximately 95% of the Filipino immigrants coming to Hawaii, it was the selected immigrant group for the pilot project. Forty-two percent of the students in the Honolulu District of the pilot project do not have English as their first language from the Philippines.

Eight public elementary schools and one parochial school are involved: Fern, Kaewai, Kalihi, Kalihi-kai, Kalihi-uka, Kalihi-waena, Kapalama, Puuhale, and St. Anthony. Twenty-five Bilingual Aides are assigned to participating classrooms to assist the regular teachers in teaching the non-English speaking students of kindergarten, first, second, and third grades. The Bilingual Aides who are facilitating these students' skills in language arts, mathematics, social studies, and the arts are as follows: Gloria Alconcel, Alma Balatico, Antonia Balicanta, Gloria Batuyong, Maria Calicdan, Honorata Camero, Helen Campos, Angelita Cardenas, Zosie Domingo, Avelina Gutierrez, Linda Gutting, Flora Lazaro, Anita Mateo, Urdonia Pahed, Erlinda Panen, Josephine Pablo, Sylvia Quedado, Soraida (Aida) Ramiscal, Estrella

Ramos, Ines Rosate, Crescencia Sta. Maria, Exaltacion Serrano, Evangeline Somera, Concepcion Tolentino, and Matilde Torrecer.

Moreover, there are three School-Home Aides to foster home-school cooperation; Juanita Badua, Samuel Batoon, and Paul Salibad. Each is assigned to work with two or three of the participating schools.

The Department of Education recognizes that other ethnic groups in Hawaii such as the Samoans, Koreans, Chinese, and Japanese have similar needs to those of the Ilocano-speaking group. In order to meet the needs of these groups, a six-year plan is being developed.

Many other talents joined to promote this DOE program, as authors, editors, artist for the materials needed. Like Mrs. Pacita C. Saludes, Mario Orbito and other Filipino Professionals with different talents.

Secondary level is also planned and included in this DOE program.

DPI FEATURE

A SALUTE TO GUMIL-HAWAII

Saturnino G. Rafada, Jr.
Department of Public Information
Republic of the Philippines

They must have been tired. Five persons sat silently about a round table. For power failure, the air-conditioner was not at work thus adding a drowsy innuendo produced by the scorching heat. Fans, manually waved, did justice to the group. And all over their faces was written the stigma of a hectic adventure. Their eyes were briskly catching a cat's nap as they lulled away for a breather between active intakes as part of their goodwill mission.

This was the picture that met me when I entered the ante-chamber of the Office of Governor Luis "Chavit" Singson of Ilocos Sur. The governor has met me earlier and much obliged with my presence as official representative of the regional home office of the Department of Public Information, he ushered me in to meet the contingent from Gumil-Hawaii. The lucky day was April 29, 1975.

Mr. Constante Buted, our hatchet man in the DPI Vigan Extension Office finally broke the ice when he introduced me to the group. As I clasped their hands individually, their identities were formally unravelled. Our VIP's were: Mrs. Pacita Cabulera Saludes, President of Gumil-Hawaii; Mr. Felipe Madarang, Vice-President; Miss Beverly Tacderan, Miss Gumil-Hawaii; Mrs. Maura Tacderan and Miss Arlene Tacderan, mother and sister respectively of Miss Gumil-Hawaii.

Actually upon seeing me, they brushed off the traces of weariness from their faces. And like any trade-mark of good-

will missionaries, they sported their faces marked with smiles as I joined them in the round table.

And over a cup of coffee each, which Mr. Henry Lagasca of our Vigan Office offered, I exchanged pleasantries with them. Much to my surprise, because I have stayed in Pasuquin for a period of years as Director of the St. James Academy, I got links between the Tacderan Family and some people of that town especially Dr. and Mrs. Bienvenido Manayan who are now owners of Radio KISA. Beverly, inspite of inconveniences, did not feel the grudge and boredom of her itinerary.

Tata Ipi Madarang, inspite of his age, could still manage to survive the rigors of a tour, thus becoming an epitome of a rejuvenated patriarch. He is, by the way, the author of some elixir lyrics that can dispel senility.

Most affable however, was the amazon of Gumil-Hawaii in the person of Manang Pacita Saludes. I cannot help but admire her staunch bravado when she evolutionized Gumil-Hawaii. A raconteur of her own right, she unfurled to me the birth and growth of Gumil-Hawaii. Out of a seemingly insignificant spark came out an organization of Iluko writers in Hawaii, equipped now with a high voltage. For in the span of a years, Gumil-Hawaii could boast now of entering its third year of conducting a fund-raising campaign to shoulder the operations of the association. Salient achievements are the goodwill tours of their beauties and the printing of two anthologies. Kudos of congratulations to Manang Pacita, who albeit sporting a dwarfish physique yet towering with a gargantuan intellect, can ignite a small ember into a big conflagration of note-worthy victories in her struggle for recognition. And so, through her untiring efforts Gumil-Hawaii is here to stay.

Out of this beautiful congress of "balikbayans", I cannot bypass my raison d'etre. Sans being a kibitzer therefore, I